

Ottoman Approach to the Rebels in the Examples of Katircioğlu Mehmed and Abaza Hasan in the Middle of Seventeenth Century

Birol Gündoğdu^{1,a,*}

¹ Department of History, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 21/12/2023

Accepted: 27/06/2024

ABSTRACT

The Ottoman Empire in the 17th century spent a substantial amount of its time and strength on dealing with many insurgents who had somehow rejected Ottoman authorities. One of them was Katircioğlu Mehmed who started his career as a bandit and but later succeeded in getting himself accepted into the state apparatus. Eventually, he lost his life as a notable pasha while fighting during the Ottoman-Venetian wars in the Crete. On the contrary, having been raised as an Ottoman officer in the central government system of the empire, Abaza Hasan Agha became quite successful against bandits of his time at the outset and was consequently rewarded for his achievements. However, the same Abaza deceased as a rebel while waging war against the Ottoman state in the end. It is quite significant to analyze possible reasons for the Ottoman state on the one hand to integrate bandits like Katircioğlu into Ottoman administrative system successfully and on the other hand to incite statesmen like Abaza to operate outside this system in the long run. In general, the aim of this article is to investigate and to examine different methods of the Ottoman Empire as getting rid of Celali rebellions in the examples of these two contemporary figures of the time. In particular, however, by investigating them we have attempted to find out answers to the question what really made a subject rebellious or obedient as far as Ottoman ruling elites of the time are concerned.

Keywords: Katircioğlu Mehmed, Abaza Hasan, Ottoman State Mind and Rebels, Insurrections.

Katircioğlu Mehmed ve Abaza Hasan Örneklerinde Osmanlı Devleti'nin 17. Yüzyılın Ortasında Asilere Yaklaşımı

Süreç

Geliş: 21/12/2024

Kabul: 27/06/2024

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

17. yüzyıldaki Osmanlı devleti, zamanının ve gücünün önemli bir kısmını kendisine başkaldıran birçok asi ile mücadeleye harcadığını görüyoruz. Bunlardan birisi olan Katircioğlu Mehmed kariyerine bir eşkiya olarak başlamış olmasına rağmen, daha sonra kendisini devlet sistemine kabul ettirmeyi başarmıştı. Günün sonunda ise Katircioğlu hayatını, devletin saygın bir paşası olarak Osmanlı-Venedik savaşı esnasında Girit'te kaybetti. Buna karşılık Abaza Hasan Ağa merkezi devlet sistemi içerisinde yetişmiş bir Osmanlı devlet adamı olarak, başlangıçta dönemin eşkiyaları karşısında önemli başarılarla imza atmış ve güzel hizmetlerinden dolayı ödüllendirilmişti. Fakat aynı Abaza ahir ömründe devlete başkaldıran bir asi olarak yaşadı. Osmanlı Devleti'nin bir taraftan Katircioğlu gibi bir eşkiyayı başarılı bir şekilde yönetim sisteminin içerisine çekerken diğer taraftan Abaza gibi bir devlet adamını sistemin dışına iten etmenlerin analiz edilmesi oldukça önemlidir. Genel olarak bu makalede birbirinin çağdaşı olan sözü edilen iki şahsiyetin, Osmanlı Devleti'nin Celali ayaklanmaları karşısındaki uyguladığı farklı yöntemler tahkik ve tetkik edilecektir. Özellikle ise Katircioğlu ve Abaza'nın yaşadıklarında yola çıkarak, dönemin Osmanlı yönetici elitlerinin neyin bir kimseyi asi ya da muti yaptığını anlamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Katircioğlu Mehmed, Abaza Hasan, Osmanlı Devlet Aklı ve Asiler, İsyanlar.

^a birolgundogdu@gmail.com

^a <https://orcid.org/0000-0001-9532-8102>

How to Cite: Gündoğdu, B, (2024) Ottoman Approach to the Rebels in the Examples of Katircioğlu Mehmed and Abaza Hasan in the Middle of Seventeenth Century, *CUJOSS*, 48(1): 47-65.

Sistemin Dışına Çıkmak / İtilmek

Katircioğlu Mehmed'in tam net olmamakla beraber öldüğünde 69 yaşında olduğuna atıfla 1601 yılında Isparta'da doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir

(Osman Dede bin Ali Erzurumi, 1698-1699; Pul, 2004). Naima'ya göre, Kemer Hamid Türklerinden olan Katircioğlu muhtemeldir ki hayatı boyunca herhangi bir

eğitim almadı (Naîmâ Mustafa Efendi, 1985; Naima eserinde onu “*Türkçe bilmez Türk*” ve “*Gayet kaba Türk olmakla!*” ifadeleri ile tanımlamaktadır). Babası Ahmed Ağa'nın yanında Isparta'da katırcılık yapan Mehmed, babası vefat ettiğinde 19 yaşında olup Katırcioğlu lakabıyla baba mesleği olan nakliyatçılığı sürdürmeye devam etti. Ayrıca gençliğinde atıcılık ve avcılıkta kendisini yetiştirdiği anlaşılan Mehmed yetenekleriyle etrafındakilerden kabul gördü (Dağlıoğlu ve Katırcioğlu, 1936: 356-357; Tuncer, 1961: 2-3). R. E. Koçu onu “*Anadolunun namli efelerindendi, ata binmede, atlı ciritte, kılıç ve bıçak kullanmada üstüne adam yoktu. Harikulâde cesur ve cüretkâr, gözünü mızraktan sakınmaz ve fevkalâde zeki*” olarak tanımlamaktadır (Koçu, 1951: 1172).

17. yüzyılın ortalarında Anadolu'daki şikâyetlerin başında devlet memurlarının yapmış oldukları suiistimaller gelmekteydi. Isparta'daki Osmanlı müteselliminin koyduğu yüksek vergilerden bunalan halk, toplumun önde gelen kişilerinden olduğu anlaşılan Katırcioğlu'na başvurdu. Mehmed'in bunun üzerine mütesellimi kötü davranışlarından vazgeçmesi hususunda uyarması çatışmanın fitilini alevlendirdi. Mütesellim, Katırcioğlu'nu her ne kadar başlangıçta hapsedirmiş olsa da halkın büyük tepkisi ile karşılaşınca onu serbest bırakarak bölgeden uzaklaşmaya mecbur kaldı. Mehmed ise etrafındakiler ile birlikte hükümet konağının kontrolünü yeni mütesellim gelene kadar elinde tuttu. Yeni mütesellimin de kısa bir müddet sonra benzer yolsuzluklarda bulunması üzerine ise onu da görevinden uzaklaştırmayı başardı. Mehmed'in tüm bu olaylarda ön plana çıkmasında onun katırcılık mesleği sırasında devrin önde gelen kişileri ile kurduğu özel ilişkilerinin önemli bir etkisi olsa gerektir. Zira onun kervanları bir taraftan Eğirdir, Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Konya, Aydın, Denizli, Işıkli, Çivril, Sandıklı, Tefenni, Iğın ve Antalya arasında gelip gitmekteydi (Dağlıoğlu ve Katırcioğlu, 1936: 357; Tuncer, 1961: 4-5; Tuncer makalesinde Katırcioğlu'nun destekçilerini irdelemek suretiyle Mehmed'in cüretkârlığının sebebini anlamlandırmaya çalışmaktadır).

İlk zamanlar halk ile daha fazla uyum içerisinde hareket etmeye çalıştığı anlaşılan üçüncü mütesellimin de zamanla selefleri gibi makamını kötüye kullanmaktan geri durmadı (Uluçay, 1944: 106-107 ve 323-329; Uluçay'ın Manisa üzerine yapmış olduğu okumaları benzer suiistimallerin ve dayatmaların yaygınlığın ispatlar mahiyetindedir). Yani mumculuk yapmakta olan bir esnaftan kanunsuz bir şekilde iki yüz kese akçe talep etti. Esnafların çabalarından herhangi bir netice alamaması üzerine ise artık bu konularda halkın doğal temsilcisi haline gelmiş olan Katırcioğlu'na tekrar gidildi. Neticede mütesellim hem Katırcioğlu'nun isteklerini kabul etti hem de kendi isteğiyle şehri terk etmek durumunda kaldı. Son olarak gönderilen subaşı ağasının yaklaşımı da genel durum değiştirmekten çok uzaktı. Nihayetinde subasının Parabağlar olarak bilinen bir bağda önce ağır yaralı bulunup sonrasında ise ölmesi tüm okları bir anda Katırcioğlu'na çevirdi. Mehmed'in tam bu sırada ortalıktan

kaybolmuş olması ise, onun subasının katili olarak damgalanması için yeterli oldu. Buna karşılık Osmanlı kolluk kuvvetleri hem Mehmed'in iki oğlu ve bir kardeşini yakalayarak hapse attı hem de onun tüm katırlarına el koyuldu (Dağlıoğlu ve Katırcioğlu, 1936: 370-371). Bu noktadan sonra Katırcioğlu Mehmed bundan sonraki kariyerini eşkiya olarak sürdürmeye karar verdi (Barkey, 2011: 181; Mehmed'in hayatına dair bildiklerimiz Karen Barkey'in dönemin eşkiya tanımlamasıyla herhangi bir uyum göstermiyor. Zira Barkey'e göre: “*Eşkialığın, ordu ve görevlilerin kaphalkları (ve, daha sınırlı derecede, medreseler) gibi kurumların topraksız, işsiz güçsüz ve yoksul köylüleri kendi içlerine almaları, eğitmeleri, örgütlemeleri, seferlerde kullanmaları ve savaş sonunda topluca terhis etmeleriyle oluşan bir yığılmanın ürünü olduğu aşikâr*”; Akdağ, 1995: 487; İleri de ayrıntıları ile görüleceği üzere Katırcioğlu, Akdağ'ın Celali reisleri için çizdiği tanımlamaya da pek uymamaktadır. Yani bir eşkiya başı devlet içinde önemli devlet makamlarına geçseler bile daha önceki hareket ve tavırlarında herhangi bir değişiklik söz konusu olmayıp “*celâli üzere*” yaşamaya devam etmektedirler).

Abaza Hasan bir sipahi olarak silahtar bölüğüne bağlı olan Ağa kapıkulu süvarilerinin bir mensubu idi (Aycibin, 2007: 1049). Onun bildiğimiz en eski görevi ise sancak beyinin yokluğunda onun adına sancağı idare eden bir mütesellim olmasından ibarettir (Uzunçarşılı, 1951: 324). Hasan Ağa'yı tarih sahnesine taşıyan asıl olay ise onun Kara Haydaroğlu Mehmed ile mücadelesidir. Buna göre Haydaroğlu eşkiyalık yapan babası Kara Haydar'ın, Mustafa Paşa fermanıyla yakalanıp öldürülmesi üzerine intikam almak için dağa çıktı. Kısa sürede Mehmed, Anadolu'nun yirmi vilayetinde eşkiyalık faaliyetlerini sürdüren bir asiye dönmüştü (Evlîyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, 1998: 247; Uluçay: 50-51; Uluçay mevcut iddialara Hammer'den (ve Naima'dan) hareketle Haydaroğlu'nun defaten sancak beyliği talebinde bulunduğunu dile getirmektedir. Buna göre Haydaroğlu'nun isteğine otuz bin kuruş vermesi karşılığında yerine getireceğine söz veren Sadrazam Ahmed Paşa parayı aldıktan sonra sözünü tutmamış ve bu tutumu ile onu isyana zorlamıştı). Karaman Beylerbeyi İpşir Mustafa Paşa ile Anadolu Beylerbeyi İbrahim Paşa'nın onu durdurma girişimleri Varvar Ali Paşa gibi isyanların da etkisiyle başarılı olmadı. Bu başarısızlıkta ayrıca özellikle Sultan İbrahim'in tahtan indirilmesi sürecinde yaşanan çalkantılı dönemine etkisi oldukça büyüktür. Sultan IV. Mehmed (1648-1687) başa geçtiğinde, (Küçük Çavuş) Ahmed Paşa'yı Anadolu beylerbeyliğine getirerek Haydaroğlu Mehmed'i yakalamakla görevlendirdi. Nihayetinde paşanın bu mücadelede öldürülmesi ile de Haydaroğlu vakası Osmanlı Devleti için artık tam bir itibar sorununa dönüştü. Anadolu beylerbeyliğinin başına getirilen Ketenci Ömerpaşazade Mehmed Paşa'ya Haydaroğlu'nun yakalanması durumunda eşkiyanın tüm malları ile bir vilayet ödül olarak önerildi (Naîmâ Mustafa Efendi: 1878). Yine olumlu bir netice alınamaması üzerine ise de geçmişte IV. Murad'ın (1623-1640) silahtarı olan Hacı Sinanzade'nin kardeşi Mehmed Paşa'ya Hamid

sancağı verilerek Haydaroğlu'nun üzerine memur edildi. Nihayetinde paşa ise bu görevi o sıralar Hamid sancağı mütesellimi olan Abaza Hasan'a tevdi etti (Naîmâ Mustafa Efendi: 1901-1902). Abaza'ya gönderilen hattı hümayunda Hasan bir taraftan Haydaroğlu'nu getirememesi durumunda ölümle tehdit edilmekte diğer taraftan ise başarılı olması durumunda kendisine hem Bağdad hem de Türkmen ağalıkları söz verilmekteydi (Uluçay: 53; Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî: 247).

Abaza Hasan Ağa ile irtibat halinde oldukları anlaşılan yerel halk, Isparta önlerine gelmiş olan Haydaroğlu Mehmed'e adamlar göndererek kendilerine dokunmaması şartıyla ona üç bin kuruş vermek üzere anlaşılabilir. Böylece bir taraftan Haydaroğlu oyalanırken diğer taraftan ise Hasan gerekli istihbari ve askeri hazırlıkları tamamladı. Yapılan tertibin sonunda Abaza eşkiyaları sabaha karşı uykularında yakalamayı başardı. Her ne kadar Mehmed çok kanlı bir mücadelenin ardından adamlarının yardımıyla baskından kaçmayı başarmış olsa da ayağından almış olduğu mızrak yarası onun için sonun başlangıcı oldu (Evliya Çelebi, 2005: 594-595; Evliya'ya göre Abaza Hasan Paşa Haydaroğlu Mehmed'in nerede saklandığının haberini alınca üzerine gitmiş ve ikinci vaktine kadar iki taraf çatışmaya devam etmişti. Mehmed'in bir attan diğerine binmekte olduğunu fark eden Abaza Haydaroğlu'nun uyluğuna bir kurşun isabet ettirdi. Mehmed her ne kadar kaçsa da üç gün sonra bir Türkmen tarafından kurşun yarısından Birgi köyünde üç adamı ile kaldığı haberi paşaya bildirilmişti). Zira Haydaroğlu kısa bir süre sonra saklandığı köyde yakalanarak yanındaki bazı adamları ile birlikte İstanbul'a gönderildi ve son olarak Parmakkapı denen yerde asılarak hayatına son verildi (Naîmâ Mustafa Efendi: 1902-1903; *Veli Baba Menakıbnamesi*, 1993: 273-274; Ufak değişikliklerle benzer bir anlatımı *Veli Baba Menakıbnamesi*'nde de görmektediriz. Abaza Hasan'ın "müdebbir, âkil ve şecî bir zât" olarak tanımlandığı bu eserde şehrin zarar görmemesi karşılığında Haydaroğlu dört bin kuruş istemiş ve söz konusu parayı toplamaları için talep edilen kırk günlük mühlet kabul etmişti).

Sadrazam Sofu Mehmed Paşa, Abaza Paşa'ya göstermiş olduğu başarılı hizmetlerine karşılık üç yıllığına Yeni-il voyvodalığını vermek istedi. Naima'ya göre saray ağaların söz konusu makamı başkası için düşünmesinden, Kâtip Çelebi'ye göre ise ağaların hasetlerinden dolayı sadrazamın bu kararına karşı çıkıldı. Tüm bu itirazlara rağmen Mehmed Paşa'nın kararında diretmesi üzerine, saray ağaları veziriazamın isteğine boyun eğdiler (Naîmâ Mustafa Efendi, 1969; 2120-2121; Aycibin: 1049). Yaşananları ağaların Hasan'a olan kişisel nefretlerinden daha ziyade devlet makamlarına geçecek kişileri kendilerinin belirleme arzularıyla açıklamak daha yerinde olsa gerektir. Nihayetinde Yeni-il voyvodalığını üç seneliğine elinde tutması gereken Abaza'nın mansıbı yaklaşık bir sene sonra Sofu Mehmed Paşa'nın vefatı üzerine geri alındı (BOA, TSMA.e. 705/44; 13 Aralık 1651 tarihli belgede Abaza'nın Yeni-il voyvodalığı esnasında devlete ait vergileri güzelce tahsil ettikten sonra İstanbul'a

gönderdiğini görmekteyiz. Dolayısıyla Hasan'ın bu görevden uzaklaştırılmasının gerekçesi memuriyeti esnasında devletin beklentilerine cevap vermemesi olamaz). Abaza durumu tersine çevirebilmek umuduyla, devletin önde gelenlerine önemli hediyeler ve çok miktarda paralar verdi. Onun bu girişimlerine rağmen voyvodalık elinden alınarak yeniçeri kethüdasının adamlarından Ahmed Ağa'nın (Deli Birader) damadı olan Ak Ali Ağa'ya verildi (Usta, 2012: 63; Usta, Türkmen voyvodalığı meselesini sipahi ve yeniçeri hizipleri arasındaki mücadeleye bağlamaktadır. Buna göre Abaza Hasan sipahi olması sebebiyle kendi yoldaşları tarafından desteklenirken Bektaş Ağa'nın liderliğindeki ocak ağaları ise yeniçerilerin çıkarlarını savunmaktaydı). Abaza her ne kadar zararlarını ve içinde bırakıldığı zor durumu dile getirmeye devam etse de herhangi bir olumlu netice alamadı (Naîmâ Mustafa Efendi: 2120-2121; Aycibin: 1077).

Abaza Hasan Paşa'nın kendisine tüm bu yapılanlardan sonra davranışlarında artık ölçülü olmakta zorlandığı anlaşılıyor. Naima'ya göre Abaza devlet adamlarına "başını meydana koyup" yaptığı büyük hizmetlere atıfta bulunduktan sonra suçunun Osmanlı hanedanlığının "kulu ve eskiden yetiştirmesi olduğumuz mudur?" diyerek tepkisini en üst perdeden gösterdi. Ayrıca paşa hazineye altmış bin kuruş yatırmış olup birçok masraf etmesine rağmen kendisine tahsis edilen voyvodalığın "dünyanın malını toplayup, doymayan tamahkârlar" tarafından alındığını da dile getirdi. Ahmed Ağa'nın Hasan'a müdahale etmek istemesi üzerine, paşa daha fazla dayanamayarak ağaya Veziriazam Melek Ahmed Paşa huzurunda küfürler etti. Abaza'yı azarlamaya yeltenen vezir kethüdası Gade Mehmed de Hasan'ın öfkesinden nasibini aldı ve paşa hançeri ile Gade'yi yaraladı. Sadrazam önce Abaza'yı huzurundan çıkarttırdı ve sonrasında ise gönderdiği bir emir ile Hasan'ın İstanbul'dan ayrılarak bir an önce vilayetine gitmesini istedi (Naîmâ Mustafa Efendi: 2122-2123).

Evliya Çelebi kısmen farklı bir anlatımla, Abaza Hasan Ağa'ya yaptığı hizmetlere karşılık Türkmen ağalığının yaşadığı müddetçe verildiğini iddia eder. Buna göre Abaza daha önceki sene olduğu gibi beratını yenilemek için padişah hazinesine 70 kese kalemiye ödemek istemişti. Fakat Kudde Mehmed Kethüda ve bir takım yeniçeri ocağı ağaları el birliği ile hem Hasan'ın 100 kese parasını almış hem de voyvodalığı Ak Ali Ağa'ya tevdi etmişlerdi. Kendisi gibi Abaza olan Sadrazam Melek Ahmed Paşa ise Hasan'ı masrafının ödeneceğini bildirerek ondan bu sene için sabır göstermesini bekledi. Abaza nihayetinde yaşananlardan sorumlu tuttuğu Kudde'yi, dışarıda karşısında görünce tehdit etti. Kudde'nin karşılık vermesi üzerine ise Hasan, hançeri ile ona saldırdı. Kethüda bu çetin durumdan ancak etrafındakilerinin yardımıyla kendini kurtarabildi. Bir yanda Abaza atına binip kethüdaya tehditlerini sürdürürken diğer yanda ise kethüda veziriazama gidip Hasan'ın öldürülmesi hususunda onu ikna etmeye çalıştı (Evliya Çelebi, 2006: 356-357). Günün sonunda, Gade'nin ağaları da yanına alarak kendisini öldürmeye çıktığını

öğrenen Hasan bir an önce Üsküdar'a geçmeye karar verdi (Evlîya Çelebi: 358). Orada ulufelerini alamadıkları için Defterdar Emir Paşa'nın evini basan sipahilerden Hasan Ağa, Kör Mehmed ve Cümdi Yusuf Ağa gibi isimler Abaza önderliğinde direnişe geçtiler. Aslında daha önce Katircioğlu'nda olduğu gibi, Abaza da bu noktada ölüm ile isyan etmek arasında bir tercih yapmaya zorlanmış ve her ikisi de böylece meşru sistemin dışına çıkmıştı/itilmişti.

Ya İçindedir Çemberin ya da Dışında!

Isparta'dan ayrılmak durumunda kalan Mehmed bir müddet bağıranlar diye adlandırılan başıbozuklar ile birlikte hareket ederek bölgede soygun ve yağma faaliyetlerinde bulundu. Onun eşkıyalık hayatına hızlı adaptasyonu Mehmed'in kötü niyetli vergi memurlarına karşı haklı ve onurlu duruşu iddiaları ile büyük tezatlıklar taşımaktadır (Dağlıoğlu ve Katircioğlu: 371). Mevcut Osmanlı kaynaklarında genellikle daha azılı bir şaki olarak tanımlanan Haydaroğlu'nun aksine, Katircioğlu'nun eşkıyalık kariyeri esnasında en ufak bir erdemli davranışına atif yapılmamaktadır (Aksu, 1931: 601-602; Osmanlı kaynaklarında Katircioğlu Mehmed hakkında onun ileride bahsedeceğimiz üzere silah kullanmadaki ve insanlarla iletişimindeki başarısından başka zikredilen tek olumlu ifadeye Isparta şerhi sicillerinde rastlamaktayız. Buna göre Bıyıklı Hüseyin ismindeki kişinin Katircioğlu'nun yanından geldiği anlaşılabilir mahkeme huzurunda sorguya çekilmiştir. Hüseyin Katircioğlu'nun yanında olma gerekçesini "*Katircioğlu beni soyup atım ve esbabım ve oğlaklarım almıştı varup rica eyledim oğlaklarımı ve atımı verdi*" şeklinde açıklamaya çalışmıştı. Mahkeme Hüseyin'in "*Haydar ile ve oğlu ile*" yol kesen bir eşkiya olduğuna hükmedilmişti. Dolayısıyla Katircioğlu'nun yapmış olduğu bir gasptan vazgeçip aldığı malları iade ettiği şeklindeki kısmen iyi görülebilecek bir davranış yaptığının tek şahidi Haydaroğlu ile birlikte hareket eden bir şaki olduğu kanaatine varılan Bıyıklı Hüseyin ismindeki bir kişidir). Mesela Haydaroğlu haydutluk kariyerine, bir tekkeyi basıp orada aralarında kendi öz dayısı da olan tekke şeyhi Veli Baba'nın da bulunduğu birçok kişiyi öldürerek başlamıştı. O sıralarda oldukça küçük bir yaşta olduğunu tahmin ettiğimiz Haydaroğlu böylesine bir kararı şeyhe düşmanlık eden İranlı Acem Saçlı Koca ile Dünbekoğlu Hüseyin ve Kara Ahmetoğlu'nun kışkırtmalarıyla almıştı. Zira bir Safevi propagandacısı olan Acem Saçlı Koca'nın evine getirilen genç Haydaroğlu'na, Koca "*Seyyid Velî Baba Hz.leri senin baban Haydar'ı öldürdü. Vâlideni tatlik ettirmeğe de sebep oldu. Her ne kadar dayın ise de gücüne gelmesün, ben senin yerinde olsam bir gün ruhsat virmem katl iderdim*" dedi. Anlatılanları şaşkınlıkla karşılayan Haydaroğlu ise "*Böyle Sâdâta cesaret dilâzâr-lik olunur mu? Ne dirsin?*" diyerek ona itiraz etti. Bunun üzerine Dünbekoğlu Hüseyin ile Kara Ahmetoğlu da bir taraftan Koca'nın anlatılanları onaylarken diğer taraftan "*Mâdem senin babandır, babanın hak kanını âhirete bırakmayabilürsün. Ve biz de elden gelen yardımı ideriz*" diyerek Haydaroğlu'nu sonunda ikna etmeyi başardılar (Veli Baba Menakıbnamesi: 271-272; Erdem, 1936: 359).

Oldukça küçük bir yaşta böylece suça itilen Haydaroğlu Mehmed'in namılı bir eşkiya olduktan sonra dahi davranışlarında ölçülü olmayı sürdürdüğünü görüyoruz. Örneğin üzerine gönderilmiş olan Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratıp Anadolu Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı yakalayan Haydaroğlu, onu şu sözlerle serbest bırakmayı tercih etti: "*Bayır aşmazlara güvenüp, başından geçen kimsenin...önüne geldiğin cahilliğe merhameten seni âzat eyledim. Yörü var bir daha kullanamadığın asker ile, üstün gelemeyeceğin düşman önüne gelme.*" (Naîmâ Mustafa Efendi: 1877-1878). Fakat Katircioğlu sonradan Haydaroğlu'nun yanına geldiğinde kendisinden önce alınan karara şiddetle karşı çıkarak şunları söyledi: "*Bre gerçek mi? Ya sonra yine deryâ-misâl askerle üzerimize gelirse bizi öküz boynuzunda isek de bizi kırar. Hay Kara Haydaroğlu! Allah belâciğin versin. Bre ne âzâd etdin. Onların dirisiyle söyleşmekden ise ölüsüyle söyleşmek gerek.*" (Evlîyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî: 248). Sonrasında bir beygirle gitmekte olan Ahmed Paşa'nın ardından gidip onu yakalayıp öldürdü (Naîmâ Mustafa Efendi: 1878). Haydaroğlu'nun sadrazam huzurundaki sorgusunda da Ahmed Paşa'yı neden öldürdüğüne dair verdiği cevap yine onun itidalli ve vakur yaklaşımına işaret etmektedir:

Ceng hâlidir, eyle olur. Benim huzuruma kayd-bend ile getirdiklerinde alem-i Resûllah'ı taşır bir Â-i Osmân vezirinin ırzları vardır, deyü niçe mâl [u] menâlin ve cümle mahbûb icgulâmların kendüye verüp âzâd etdim. Sonra Katircioğlu ardınca taşra yetişüp şehid etmiş. Benim andan haberim yokdur (Evlîyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî: 250; Danişmend, 1972; 414; Danişmend'e göre Haydaroğlu "*Devşirme zulümlerine*" karşı başkaldırmış olan ve bu davranışı ile düşmanlarını bile kendisine hayran bırakmış bir kahramandır).

Neticede haydutluğu esnasında Osmanlı Devleti'nin tepkisinden çekinmeyen bir nobranlık ile hareket etmektedir. Bu durum onun Gürcü Abdünnebi Paşa ile birlikteliğinde dahi pek değişmeyecektir. Abdünnebi İsyanı'nı bastırmak için İzmid'e gönderilen Tavukçu Mustafa Paşa, elindeki imkânların yetersizliğinden dolayı yeniçerileri askerini dağıttı. Katircioğlu Mehmed ise "*İzmid'te bulunan yeniçerileri topyekûn öldürmeyince, iş bitmez*" diyerek onlara saldırmak istedi. Mehmed'i bu kararından ancak Nuri Bey ve bir takım ihtiyarların araya girmesi vazgeçirilebildi. Son olarak Abdünnebi'nin Üsküdar'a gelerek Sadrazam Kara Murad Paşa ile tam anlaşmış iken Katircioğlu uzlaşmaz kişiliği sahnedeki yerini tekrar aldı. Yani Mehmed, Abdülnebi'den habersiz bir şekilde Bursa'da bulunan bir beyi soyup etraftakileri öldürmeye başladı. Bu beyin yaşananları sadrazama anlatmasıyla da çok büyük uğraşlarla varılan barış anlaşması rafa kaldırıldı (Naîmâ Mustafa Efendi: 1952-1953; Aycibin: 1055-1056). Bu haliyle Katircioğlu, Eric Hobsbawm'ın eşkiyalara biçmiş olduğu devletin suiistimalleri karşısında köylülere yardımcı olmaya çalışan isyancılar yaklaşımı ile de pek uyumamaktadır (Hobsbawm, 1969). Zira Hobsbawm'ın romantik yaklaşımının izlerini üzerinde taşıyan bazı yazarlar Mehmed'i "*saltanat idaresine karşı halkı korumak için*" başkaldıran bir lider ve adamlarını "*Â-i Osman oğullarının*

zulmüne isyan eden” özlü vatan evlatlar olarak tanımlamaları oldukça mesnetsiz gözükmetedir (Katircioğlu ve Dağlıoğlu, 1936: 331-334). Bu haliyle, Karen Barkey’in bu tür eşkıyalar için Osmanlı memuriyeti peşinde koşan paralı askerlerdi ifadesi daha sağlıklı gözükmetedir (Barkey: 177). Fakat yine de Katircioğlu’nun memuriyet kariyerinde ayrıntılarıyla görecekt olduğumuz üzere, Barkey’in eşkıyalık üzerine açıklamaları da Mehmed’in öyküsünü anlamakta yetersiz kalacaktır.

Katircioğlu’nun Haydaroğlu Mehmed’in *“perverdesi/baş-kaplanı ve fesatlığında en kavisî”* (Naîmâ Mustafa Efendi: 1916; Aycibin: 1049) olarak önde gelen adamlarından birisi (ya da birincisi) olduğuna dair bilgilere sahibiz. Mesela, Evliya Çelebi Ankara yakınlarındaki Balıkhisar köyünde bir çiftlikte saklanmakta olan Haydaroğlu ve adamları ile bir handa tesadüfen karşılaşmış sonrasında onlarla birlikte yemek yedi. Haydaroğlu yemeğe geldiğinde kendisine ilk muhatap aldığı kişi Katircioğlu olup ona *“Behey Katircioğlu! Şu gidi bizi bu saat allak bullak etti. Çizmesiz, pabuçsuz ve silâh kuşandırmadan bizi ata bindirdi”* diyerek Evliya’yı gösterdi. Haydaroğlu’nun beş tüfeğinden birisini Evliya’ya hediye edip yanındakilere de *“Siz dahi birer şey bağışlayın”* dediğinde de onun emrine ilk karşılık veren adamı yine Katircioğlu olup Evliya’ya gümüş bir hıştı ile deri keseli bir kaşık hediye etti (Evliyâ Çelebi: 510-511; Naîmâ Mustafa Efendi: 1878-1911; Aycibin: 1049; *İkilinin yakınlığı Osmanlı kaynaklarının gözünden kaçmamıştır*). Benzer şekilde Isparta mahkemesinde bulunan Kasım 1648 tarihli bir sicilde de (Katircioğlu) Mehmed ismi Haydaroğlu’nun iki bölükbaşısından ilki olarak bahsedilmek suretiyle öne çıkarılmaktadır (Aksu, 602).

Haydaroğlu’ndan sonra eşkıyalık faaliyetlerini sürdürmeye devam edecek olan adamlarından sadece Katircioğlu Mehmed kaynaklarda isminden kalıcı bir şekilde bahsettirmeyi sürdürecektir (Naîmâ Mustafa Efendi: 1916; Her ne kadar Naima Haydaroğlu’nun vefatından sonra Katircioğlu Mehmed ile beraber Akyakalı Bekiroğlu’nun da yanındaki iki yüz leventle yol kesmeye başladığı bilgisini bizlerle paylaşıyor olsa bile Bekiroğlu’nun Mehmed ile karşılaştırıldığında Haydaroğlu’ndan sonra kayda değer herhangi bir kariyerinin olmadığı malumumuzdur). Naima onun Bolvadin yakınlarındaki Çay kasabasına saldırıp yakıp yağmaladıktan sonra Akşehir’e geçtiğinden bahseder. Akşehir’in önde gelenleri Subaşı Bahçesi’nde bulunan Mehmed ile bir araya gelip ona 3400 riyal verme suretiyle şehirlerini Katircioğlu’nun olası saldırılarından şehri yağmadan kurtarabildi (Naîmâ Mustafa Efendi: 1940). Isparta şerhiye sicillerindeki 1648 tarihli bir belgede Haydaroğlu’nun oğlunun yakalandığı dile getirildikten sonra eşkıyanın mallarının ahalide olduğu gerekçesi ile herhangi bir araştırmaya girilip halkın taciz ve mallarının alınmasına müsaade edilmeyeceği ifade edilmektedir. Yani Haydaroğlu’nun oğlunun babasının mirasını devralması artık söz konusu değildir. Aynı belgede *“maktulü mezbur Kara Haydar oğlu ve Katircioğlu”*

isimleri yine beraber zikredilmekte olup *“bundan sonra mezbur Katircioğlu ve sair tevabii her ne mahalde zuhur ederse anın dahi hakkında geline”* diye hükme bağlanmak suretiyle artık hedefe Katircioğlu’nun bizzat kendisi oturtulmuştur. Yaklaşık bir sene sonra kaleme alınan bir başkade ise sadece Katircioğlu aleyhinde *“her ne veçhile ve ber ne tarik ile olursa ... hakkından gelinmek”* üzere emirlerin gönderilmiş olması manidardır (Aksu, 602-603). Dolayısıyla Katircioğlu’nun kısa sürede öldürülen Haydaroğlu’nun yerini aldığı ve Osmanlı nezdinde de eski asi reisini hiç aratmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz (Akdağ: 479; Eşkıya reisleri arasında bu türden el almaları sıklıkla görmekteyiz. 1604-1605 yıllarında Niğde ve Kırşehir’de etkili olan Hazır ismindeki Celali reisi öldürülünce yerine kethüdası Bıyık Ali’nin geçmesi buna örnek olarak verilebilir).

Sultan İbrahim’in tahtan indirilip yerine IV. Mehmed’in geçtiği hengâmede yeniçeri ve sipahiler bir kez daha karşı karşıya geldi. Bazı arkadaşları öldürülen sipahiler, Sultan İbrahim’i padişah olarak görmek istedikleri bahanesiyle başkaldırdılar. Taraflar arasında uzlaşma sağlanamayınca Şeyhülislam Abdurrahim Efendi önderliğinde fetva çıkarılarak yeniçeriler sipahilerin üzerine gönderildi. Asilerin büyük çoğunluğu hayatlarını kaybederken *“hiçbirinin namazı kılınmayıp leşlerini denize”* atıldı (Mehmed Halife, 1975: 54-55). Fakat bir önceki Sadrazam Hezarpare Ahmed Paşa’ya ödediği 30 bin kuruşu yok sayılarak elinden Safed Voyvodalığı alınan Gürcü Abdünnebi Paşa yeni bir oluşumun içine girdi. Abdülnebi gerek mevcut sadrazamdan gerek sipahilerin öldürülmesine fetva veren şeyhülislamdan intikam almak sloganıyla yola çıktı. Ağırlıkla sipahilerden oluşan muhalifleri bir araya getirmeyi başaran paşa, yanındakilerle birlikte Konya’ya kadar ilerledi.

Bu aşamada Katircioğlu Mehmed’in de Abdünnebi Paşa ile birlikte hareket etmeye karar verdiğini görüyoruz. Naima Abdünnebi’nin Katircioğlu’nu kendi safına çekmesinin gerekçesi olarak Mehmed’in Müslüman hacılara daha fazla zarar vermesini engellemek ve hacıları onun şerrinden kurtarmak olduğunu söyler. Buna göre paşa Katircioğlu’na *“sen bahadır bir yiğitsin, yol kesmek sana ayıptır, pâdişâhımızdan senin için bir şey isteyelüm”* diyerek onu kendi yanına çekmeyi başardı (Naîmâ Mustafa Efendi: 1951). Kâtip Çelebi de benzer şekilde Gürcü Paşa’nın bizzat Akşehir’e gidip Katircioğlu’nu *“Âsitâne’de cürmünü `afv ve niçe ihsân itdirmek şartıyla”* yanına çektiğini söyler (Aycibin: 1055). Mehmed’in Haydaroğlu’ndan sonra arananlar listesinin başında yer alıyor olması ve sıkışmışlığı onun bu kararında etkili olsa gerektir. Ayrıca eski hamisi Haydaroğlu’nun hayatı boyunca bir şekilde devlet tarafından affedilerek bir mansıp almaya çalışmış olması Katircioğlu’nu da zamanla benzer bir arayışa yönlendirmiş olabilir (*Encyclopedia of Islam*). Diğer taraftan bu aşamada Gürcü Abdünnebi’nin Katircioğlu’na özel bir önem atfettiğini söylemek için oldukça erkendir. Zira Abdünnebi yalnızca Mehmed’i kendine *“yardımcı”* edinmekle yetinmeyip aralarında Kazaz Ahmed ve Çomar Bölükbaşı’nın da bulunduğu birçok

eşkiya ve sipahiye de yanında görmek istemişti (Mehmed Halife: 59; Nâimâ Mustafa Efendi: 1951). Abdülnebi'nin başkaldırısına taraftar toplarken izlediği yolu en çarpıcı şekilde Evliya tarif etmektedir. Buna göre paşa etrafındakilere para dağıtarak Anadolu'da 20 bin "pis, bozguncu, şeytan...ayak takımını başına" toplamıştı. Abdünnebi "(n)ice azledilmiş beylerbeyiler, mültezimler ve bir tavuk için kırk eve konar çapulcular kendine arkadaş, yoldaş olup, korkmadan çekinmeden Anadolu toprağından süprüntü, cünüp askerleriyle bir baş Üsküdar'a gelmeye yemin-billah ve kase-m-tallah edip gelmede." (Evliyâ Çelebi: 101-102). Katırcıoğlu'nu da bu ittifakta yer almaya iten gerekçeler diğer eşkiyalardan pek de farklı olmasa gerektir.

Katırcıoğlu Mehmed'in Gürcü Abdünnebi'nin yanında yer aldıktan sonraki performansını net bir şekilde tanımlayabilmek kolay değildir. Daha önce kısaca belirtildiği üzere, Katırcıoğlu üzerlerine gönderilen yeniçerilerin tamamını öldürme planı engellenmişti. Ama Naima'nın da "(a)câip işlerdendir ki" olarak tanımladığı üzere aynı Katırcıoğlu'nun İzmid önlerine siperlere getirilen yeniçerileri: "(a)tman yoldaşlar! Bizim sizinle cengimiz yoktur. Sizinle düşmanlığa gelmedik!" sözleri ile ikna etmesi kendisinden beklenmedik bir başarıdır. Yaşananların hemen öncesinde, Osmanlı ordusundaki sipahilerin Abdünnebi'yi destekleyeceklerine dair büyük bir beklenti bulunuyordu. Yeniçerilerin topyekûn bu sipahi oluşumun karşısında durmasının beklediği bir ortamda Katırcıoğlu'nun yeniçerilerle "sahrada meclisler kurup kahveler iç(ip) söyleş(meleri)" ve onları geriye dönmeye ikna edebilmesi, Mehmed'in ileride daha fazla örneklerini göreceğimiz diplomatik yetkinliğinin açık bir örneği olsa gerektir (Nâimâ Mustafa Efendi: 1944-1947).

Sağlanan bu geçici barış ortamının etkisiyle Üsküdar'da bir araya gelen Gürcü Abdünnebi ile Sadrazam Murad Paşa asilere bir takım mansıplar verilmesi hususunda anlaşmaya yaklaştılar. Daha önce de belirtildiği üzere Katırcıoğlu Mehmed'in Bursalı bir beye saldırıp onu soyduğu ve etrafındakileri öldürmeye başladığı haberinin gelmesi, barış anlaşmasını akim bırakarak Osmanlı ordusuna bir kez daha savaş pozisyonu almasına sebep oldu (Aycibin: 1056; Yaşanan olaylar üzerine Koyunzade ile müneccimbaşı "şimden sonra kılıç kından çıktı, cengdir" diyerek savaşıma kararlılıklarını ortaya koydular). Tam bu aşamada, Katırcıoğlu 400 zırhlı askeri ve birkaç yüz sipahi ile İzmid önlerinde gelen Tavukçu Paşa komutasındaki yeniçerilerle karşılaştı. Elindeki mızrak ile birkaç Osmanlı askerini yaralayıp bir kısmını öldüren Mehmed, düşmanını orman içerisinde hazırladığı pusuya çekmeyi başardı. Büyük kayıplar veren Osmanlı ordusu dağılmaya başlayınca toplu bir saldırıya geçen Katırcıoğlu, önünde kaçmakta olan Tavukçu'yu "Bir namlı ve yarar paşa zâdesin! Çaba!" diyerek öldürmeyip mızrağını bir başkasına fırlattı (Katırcıoğlu'nun burada Anadolu Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın öldürmesi esnasındaki fevrliliğinin aksine daha itidalli davranarak Tavukçu'nun yaşamasına müsaade etmesi ondaki zaman içerisindeki değişimi göstermesi bakımından kıymetlidir). Fakat

sonrasında Gürcü Paşa'nın adamlarını geri çekerek Niğde'ye kaçması Mehmed'in "Niçün varmışiken cenk etmeyüp geri döndün" sözleriyle tepkisini çekmiş ve onun eşkiyalığa geri dönmesine sebep olmuştu (Nâimâ Mustafa Efendi: 1955-1957, 1961-1962; Aycibin: 1057; Uzunçarşılı: 323-324).

Sultan Mehmed bu sırada dağılmak üzere olan asilere karşı "(m)alı sizin ve başı benim" diyerek fermanlar çıkardı (Derin, 1993: 16; Evliyâ Çelebi: 113). İlk olarak bir Haremî Hümayun çıkması olan Kazaz Ahmed yakalanarak İstanbul'da idam edildi. Çok geçmeden de Kırşehir yöneticisi İshak Bey'in Abdünnebi'yi Karapınar yakınlarında yakalayıp başını payitahtta göndermesi ile isyan son buldu. Artık daha sıkı bir takibe maruz kaldığını tahmin edebileceğimiz Katırcıoğlu ise, her şeye rağmen Mudurnu yakınlarındaki Ada isimli bir kasabaya saldırmaktan geri durmuyordu. Mehmed orada birçok insanı öldürüp yaraladıktan sonra kasabanın mallarını ve kızlarını alıp adamlarıyla birlikte Söğüt Dağı'na kaçtı. Dolayısıyla Katırcıoğlu, Abdülnebi isyanından sonra da ayakta kalmayı başaran ender kişilerden birisi olarak varlığını sürdürmeye devam etti. Her ne kadar Mehmed'in Osmanlı sistemine dâhil olmak adına attığı bu ilk girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da daha sonra yaşanacak olanlar onun Abdünnebi yanındaki deneyimlerinden oldukça istifade ettiğini bizlere gösterecektir.

Topal Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Katırcıoğlu'nun peşini bırakmayarak onun 200 kadar adamını öldürmeyi başardı. Artık kaçmaktan ve saklanmaktan bıktığı anlaşılacak eşkiya reisi, Çay kasabasının önde gelen isimlerinden İsa Ağa'yı "(e)lbette ya gelsün beni affettirsün, ve illâ hanümanını yakup, acem diyarına giderim!" diyerek başkente gönderdi. Çaresiz İstanbul'a giden İsa Ağa, Sadrazam Murad Paşa ile görüşüp veziri aşağıdaki sözleriyle ikna etmeyi başardı:

Sultanım! Katırcıoğlu bir yarar bahadır habistir...Üzerine bu kadar beyler ve asker gönderilüp, fukara ayaklar altına alındı. Ve Allah'ın kulları yoruldu, mağlûp edilip edilemeyeceği dahi malûm değildi. Bu makule eşkiyalık bayrağı çekenlerin nicesi, yakalanup, cezası verildi. Zamân-ı Devletimizde birisinin cürmü affolunup, diğerlerinin istimâletine ... senet olsun... Güç hizmetlerde kullanmaya liyâkatı vardır. Uslanmazsa sonra hakkından gelmek kolaydır (Nâimâ Mustafa Efendi: 1984; Aycibin: 1063).

Yani Osmanlı Devleti'nin tüm girişimlerine rağmen Katırcıoğlu'nun ortaya koyduğu zarar bir türlü engellenememişti. Mehmed'i devlet sistemine dâhil etmek suretiyle tekrar suç işleminin önü alınacak ve belki de bu suretle o diğer eşkiyalara da iyi bir örneklik teşkil edecekti. Günün sonunda ise kendisinden beklenenleri karşılayamaması durumunda ise onun ortadan kaldırılması çok daha kolay olacaktı.

Haydaroğlu'nun yaşamı boyunca bir devlet memuriyeti istemesine rağmen bu talebi kabul edilmez iken, Katırcıoğlu'nun isteğinin kısa sürede onaylanması sorgulanması gereken konulardan birisidir. Naima, Haydaroğlu Mehmed'in ilk isyan etme gerekçesi olarak Sadrazam Hezarpare Ahmed Paşa'ya sancak beyliği için 30 bin kuruş ödeme yapmış olmasına rağmen mansıbın

kendisine verilmemesini gösterir (Naîmâ Mustafa Efendi: 1877). Kâtip Çelebi ise Mehmed'in eşkıyalığa başladıktan sonra İstanbul'a bir elçi göndererek bir sancak istediğinden bahseder. Devlet erkânı Haydaroğlu'nun bu talebini ret etmekle kalmayarak onun göndermiş olduğu elçiyi dahi hapsedirdi. Sonrasında ise Anadolu Beylerbeyi İpşir Paşa ile Karaman valisi Haydaroğlu'nun üzerine gönderildi (Aycibin: 1017). Hatta paşa, Mehmed'in açık zulmünden dolayı mecburen ona itaat etmiş olan kişileri dahi affetmeyecek 15 kadarını astırırken 80 kadarını ise kürek cezasına çarptırdı. Payitahtta gönderilenlerden birisi olan Güzelhisarlı Ali Çelebi'nin Haydaroğlu'ndan kaçarak İpşir Paşa'ya sığınıp tövbe etmesi bile devletin bu kararlı tutumunu değiştirmede. Yani paşa, Ali Çelebi'yi payitahtta göndermek suretiyle onun da idam edilmesinin önünü açtı (Naîmâ Mustafa Efendi: 1806). Son olarak Küçük Ahmed Paşa'nın öldürülmesinden sonra Haydaroğlu, tıpkı daha sonra Katırcıoğlu'nun yaptığı gibi İsa Ağa isminde birisini İstanbul'a elçi olarak gönderip "[kendisini] susturmak ve teskin etmek için bir memuriyet gönderisiz!" dedirtmişti. Koca Muslihiddin Ağa ise cevaben "*Şerrin büyüğü budur ki haramilere ve eşkıyaya tuğ ve sancak verilüp devletin namus ve ırzı parçalana...*" demesi üzerine Haydaroğlu'nun talebi bir kez daha göz ardı edildi (Naîmâ Mustafa Efendi: 1901-1902).

Haydaroğlu Mehmed'in öncesinde Veli Baba ve onun tarikat mensuplarını Acem ajanlarının telkinleriyle öldürmüş olması belki de onun Osmanlı nezdinde şiilikle iltisaklı olduğu şeklinde yorumlandı (Gündoğdu, 2023: 41-62). Dolayısıyla Katırcıoğlu'nun aksine Haydaroğlu'nun bu geçmişini onun sisteme dâhil edilmesinin önünde önemli bir engel olarak çıkmış olabilir (*Veli Baba Menakıbnamesi*: 271-272). Diğer taraftan Haydaroğlu'nun aksine Katırcıoğlu'nun Abdünnebi ile giriştiği macera her ne kadar başarısızlıkla sonuçlanmış olsa bile onun devlet erkânı gözünde oldukça kullanışlı birisi olduğu fikrini uyandırmış olmalıdır. Neticede aralarında Mehmed Halife ve Abdi Paşa'nın da bulunduğu birçok kaynağın ittifakıyla Veziriazam Murad Paşa Katırcıoğlu'nun memuriyet talebini "*bahadır bir kimse olduğu...*" gerekçesiyle kabul edip ona Beyşehir sancağı tevdi etti (Mehmed Halife: 59; Evliyâ Çelebi: 113; Evliya Katırcıoğlu'nun "*(g)ünahlarına tövbe eden günah işlememiş gibidir*" hükmünce bağışlanıp kendisine sancak verildiğine atıfta bulunur). Bu, Mehmed'in daha önceki kariyerinde devlet adamlarıyla kurduğu sıcak ilişkilerden bağımsız olarak alınmış bir karar olmasa gerekir. Neticede Osmanlı sistemine dâhil edilmiş birçok asi liderin aksine Katırcıoğlu'nun Osmanlı memuriyeti hem kalıcı hem de devlet için uzun vadede oldukça faydalı olacaktır.

Son olarak, Haydaroğlu Mehmed'in sancak taleplerinde bulunduğu dönemlerin aksine Katırcıoğlu Mehmed'in zamanında devletin içinde bulunduğu ağır şartlar, iki Mehmed arasında devletin iki farklı karar alınmasına sebep olmuş olabilir. Evliya Çelebi'nin, Haydaroğlu'nun Abaza Hasan tarafından yakalanıp İstanbul'a getirildikten sonra yaşadıklarına dair anlattıkları buna bir delil niteliğindedir. Abaza, Evliya'nın Haydaroğlu

ile tanışıklığını öğrenip onu "*...(Haydaroğlu'nu) katı edirtmeyüp Girid ceziresine Deli Hüseyin Paşa'ya göndertmeğe ta'ahhüd edüp halâs olmasın kendüye bildir*" diyerek yaralı eşkıyanın yanına gönderir. Evliya, Haydaroğlu ile buluşup teklifi iletildiğinde ise Mehmed "*Evliyâ! Senin ağzın öpeyim. Sen iyi dersin ammâ Evliyâ Efendim, ben bana etdim, ben bana*" diyerek uyluğunda artık kurt bağlamış ve onu çoktandır yürüyemez hale getirmiş olan kurşun yarasını gösterdi. Haydaroğlu'nun yarasının iyileştirilmesi için yanına iyi bir doktor gönderdi. Fakat hekim, Mehmed üzerine yaptığı tetkiklerden sonra "*Bu iflâh olmaz*" kanaatine vardı. Abaza yine de veziriazama Mehmed'i "*Girid'e gönderin sultânım*" teklifinde bulundu. Sadrazamın da her ne kadar bu teklife sıcak yaklaşmış olmasına rağmen Haydaroğlu'nun vezire muhtemelen artık iyileşemeyeceğini anladığından dolayı (Evliyâ Çelebi, 2006: 245; "*Biraz konuştuktan sonra gördüler ki kurşun yarısından uyluğu parça parça olup ilaç fayda etmezdi. O an aman vermeyip hamal beygirine sayı ile bindirdiler...beygir üstünde iken Parmakkapı'da astılar*") "*...gün ahsamlıdır, dün doğdum bugün ölürüm, hemân iş gör*" demesi üzerine Mehmed'in Parmakkapı'da asılmasına hükmedildi (Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî: 249-250). Dolayısıyla aynı eşkıyanın sistemin bir parçası olup olmaması meselesi devletin içinde bulunduğu şartlar, dönemin tercih edilen politikaları yönetici kadrolarında kimlerin bulunduğu oldukça belirleyici olmaktadır. Haydaroğlu Mehmed'in devlet sistemine girmesine nihayetinde sıcak bakıldı ise de onun son tahlilde fiziki ve psikolojik sağlığı buna müsaade etmemiş gibi gözüküyor. Bu bilgiler ışığında Osmanlı Devleti'nin iki Mehmed arasında almış olduğu farklı kararları oluşan yeni koşulların bir gereği olarak görmek daha sağlıklıdır.

Aşağı yukarı aynı zamanlarda Abaza Hasan'ın asilerin liderliğine soyunması onu Osmanlı yönetim sistemin dışına itti. Hasan'ın yanındaki sipahiler ilk olarak tüm yaşananların sorumlusu olarak gördükleri defterdar, kethüda, Sarı Kâtip ve Deli Birader Gade'nin öldürülmelerini istediler. Yeniçeriler ise "*Biri bile verilmek ihtimali yoktur. Bu davadan vaz geçüp, dağılsunlar*" diyerek sipahilere muhalif bir tavır takındılar. Devletin Abaza'nın hazineye verdiği 30 kese akçesinin iade edilmesi doğrultusundaki kararı hiç şüphesiz isyan kalabalığının dağılmasını sağlamaktan oldukça uzaktı. Nihayetinde Abaza Hasan önderliğindeki sipahi grubunun önce izmid ve sonrasında da Kastamonu'ya geçerek yeniçerilere saldırmaları ayaklanmayı farklı bir boyuta taşıdı. Ayrıca asiler bir yandan yağmalama ve öldürme faaliyetlerine başlarken diğer yandan ise Köleoğlu'nun da içinde yer aldığı önemli eşkıyaları aralarına kabul etmeye başladılar. Burada Abaza'nın kıyamını Katırcıoğlu'ndan ayıran en belirleyici yanı, bazı önemli devlet adamlarının Hasan'ın yanına geçmek suretiyle isyanı birçokları için adeta bir cazibe merkezi haline getirmesidir (Naîmâ Mustafa Efendi: 2122-2126; Aycibin: 1077-1078).

Bolu'da ikamet etmekte olan Süleyman Ağa, Köleoğlu'nun bazı adamlarını öldürüp diğerlerinin de bir kısmını yakalayarak asi reisi ile birlikte başkentte gönderdi.

Bunlar kısa süre sonra Parmakkapı'da astırılmak suretiyle cezalandırıldı. Tam bu hengâmede Bolu sancak beyliğine getirilen Canbolad Deli Hasan Ağa, Üsküdar civarında Abaza'ya karşı kuvvet toplarken adamlarının bir kısmı tuğlarını da alarak Hasan'a tabiiyetlerini bildirdiler (Naîmâ Mustafa Efendi: 2125-2126; Aycibin: 1078; Kâtip Çelebi Benli Hasan olarak da bilinen Deli Hasan Ağa'nın "*garaz-ı fâsîd*" olduğu gerekçesiyle kimsenin yanında asker yazılmadığını iddia eder). Bunun üzerine Sivas Beylerbeyi İpşir Mustafa Paşa'nın Abaza üzerine serdar olarak gönderilmesine karar verildi. Fakat daha sonra "*İpşir Paşa Hasan Ağa'yla kadimî dostluk ve gayret-i tûrâbiyyesi sebebi ile müttehiddir. Üzerine serdâr ta'yin olunmak galat-ı fâhiş kabilinden olur*" denilerek bu karardan vazgeçildi. İpşir'in yerine akla gelen ilk ismin daha önceki kariyerini eşkıyalıkla geçirmiş olan ve şimdi Karaman beylerbeyliğine getirilen Katırcıoğlu Mehmed'in seçilmesi şaşırıktıdır (BOA, TSMA.e, 778/39; 30 Ekim 1655 tarihli tezkirede veziriazamın Hatice Turhan Sultan'a Katırcıoğlu Mehmed'e Karaman eyaletinin verilmiştir). Zira Osmanlı Devleti'nin göndermiş olduğu emirlerde Abaza için "*şakı*" ve "*eşkiya*" gibi ifadeler kullanılmıştır. Katırcıoğlu'ndan bahsederken ise daha önce Abaza için de kullanıldığı üzere "*zide Kadrühü*" (kudreti çok olsun) gibi ifadeler öne çıkmaktadır. Benzer şekilde önceleri Haydaroğlu üzerine gönderilen Hasan'a buyrulduğu gibi Katırcıoğlu'ndan da kendisine gönderilen fermanın gereğini bir an önce yerine getirmesi istenmekteydi. Aksi halde Mehmed'e "*...mansıbın ahare verilmekle kalınmayub eşed hareketle hakkından gelinür*" şeklinde tehditler savrulmaktadır (Uluçay: 321-322). Dolayısıyla devletin resmi yazışma dilinin daha önceki bir devlet adamını eşkiya lafızlarıyla, önceki bir eşkiyayı ise devlet adamlığına dair unvan ve uyarılarla süslenmesinde hiçbir zorluk görülmemiştir.

İpşir Paşa alınan karara sessiz kalmayarak sözde barışı temin etmek bahanesiyle ile Abaza Hasan'ın yanına gitti ve Katırcıoğlu'na gönderdiği mektupta ona "*yerinde durup hareket itmeyesin*" dedi. Katırcıoğlu saldırmaktan geri durmasa da yenilerek Konya'ya çekilmek durumunda kaldı. Osmanlı yönetimi ise İpşir'i Bağdad beylerbeyi olarak atamak suretiyle bölgeden uzaklaştırmak istendi. Fakat paşa bunu kabul etmeyerek Abaza Hasan'ın yanında kalmayı tercih etti (Aycibin: 1078; Naîmâ Mustafa Efendi: 2127, 2129-2130). İstanbul yönetimi ise içinde bulunduğu şartlarda bütün bu itaatsizlikleri sineye çekmekten başka bir şey yapamadı. Abaza İpşir'e tabii olurken paşa böylece kısa sürede asilerin lideri rolünü üstlendi. İpşir Paşa karizmatik kişiliği ile çok daha fazla kişiyi yanına çekmeyi başardı. Bunlardan en ilginç olan ismi ise daha önce Hasan'ın elinden Türkmen ağalığı görevini almış olan Ak Ali Ağa'dır. Ali Ağa "*hükümetin aczini görüp*" atandığı yere gitmeden İpşir'e hediyelerle sığındı ve ondan yeni görevinde kendisine yardım etmesini istedi. Ağanın Türkmen voyvodalığı sırasında umduğu parayı toplamasını kolaylaştıran İpşir Paşa, yardımlarına karşılık paranın bir kısmına sahip oldu. Bu aşamada Abaza'nın kişisel tercihleri ya da intikamının ikinci planda atıldığı oldukça açıktır. Artık gittiği her yerlerde büyük bir hürmetle karşılanan İpşir'e,

bütün kapılar ardına açılmaya başladı (Naîmâ Mustafa Efendi: 2191-2192).

Kaynaklar İpşir Paşa ve Abaza Hasan'ın birlikte hareket etmeleri noktasında onların etnik aidiyetine özel bir vurgu yapmaktadır. Benzer bir ilişki daha önce Sadrazam Siyavuş Paşa ile Abaza arasında da kuruldu. Sadrazamın Hasan'a gönderdiği mektubunda ona iyi bir eyalet verilmesi karşılığında etrafındaki "*celâlleri*" dağıtmasını istenmişti. Sipahiler burada kendileri için kullanılan "*celâll*" ibaresine çok sinirlenerek gönderilen elçiyi öldürmek istediğinde ise Abaza buna müsaade etmedi. Veziriazamı "*Siyavuş Paşa hazretleri hem karındaşımız hem efendimizdir*" diyerek müdafaa eden Hasan, olanlar için İstanbul'daki saray ağalarını suçladı. Abaza Hasan'ın bu tavrı da Siyavuş'un hem Abaza hem de sipahi olmasına bağlanmaktadır. Sadrazamın mektubuna cevaben Bektaş Ağa, Kara Çavuş, Kethüda Bey, Sarı Kâtip, Deli Birader, Gade Kethüda, Samsuncu Ömer ile Teskereci Gınai'nin öldürülmesi istendi. Ağaların baskısından kurtulmak isteyen veziriazam, bu talepleri onaylamakta pek de zorlanmadı (Naîmâ Mustafa Efendi: 2194-2195). Ayrıca ulufelerini isteyen askere paraları ödenirken İpşir Paşa'ya Şam eyaleti, Hasan Ağa'ya Yeni-il voyvodalığı ve Hadım karındaşı ile Kürt Mehmed'e ise birer voyvodalık tahsis edildi (Aycibin: 1082-1083). İpşir Paşa'nın bununla yetinmeyerek aralarında Defterdar Emir Paşa'nın da bulunduğu dört kişiyi daha istemesi güçler dengesini değiştirecekti. Siyavuş, bu talebi de uygun görüp Emir Paşa'yı hapsedirerek yerine Halıcıoğlu'nu geçirdi. Fakat Darüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa, defterdarın mallarını müsadere edileceğinden haberdar edilince yapılanlara daha fazla müsaade etmedi. Siyavuş Paşa ile Süleyman Ağa arasındaki güç savaşı nihayetinde sadrazamlık makamına Gürcü Mehmed Paşa'nın geçmesi ile son buldu (Naîmâ Mustafa Efendi: 2201-2206, 2231-2233). Şiyavuş Paşa İpşir'in göndermiş olduğu davet mektubuna icabet etmekle suçlanarak öldürülmek bile istenmişti. Tüm bu yaşananların, her birisi Abaza asıllı ve sipahilik ile iltisaklı olan Şiyavuş, İpşir ve Hasan arasında bir danışıklı döğüş olup olmadığı fikri tetkike muhtaçtır.

Abaza ile birlikte Halep'e gitmiş olan İpşir Paşa buralarda lobisini yapmak suretiyle kendisini "*fakirler babası*" olarak tanıtmayı başardı. Devlet erkânının beklentilerini de göz ardı etmeyen paşa "*Hiçbir mansıp ehliyeti olmayana verilmeye... Rüşvet ve bahşiş alınmaya... Beyler ve kadılar üçer seneden evvel azlolunmaya... Para tashih oluna... Din ve devlet işleri şeriat ve kanuna göre görüle...*" diyerek bir takım kanunnameler hazırlayıp etraftaki eyaletlere gönderdi. Diğer taraftan her ne kadar sembolik de kalsa, İpşir Paşa sipahi ve yeniçerileri bir araya getirip onları barıştıran bir devlet adamı görüntüsü vermeye çalıştı. Ayrıca İpşir, Katırcıoğlu Mehmed'i dâhi yanına çekmenin yollarını aradı. Mehmed ise kendisine tahsis edilmiş olan memuriyetten memnuniyetini dile getirerek bu teklifi şu sözlerle geri çevirdi: "*Ben dağ başında harâmi iken hak taalâ bana böyle bir büyük ekmek verdi. Her vakit Pâdişâha yardımdan dönmezem. Üzerimize gelürse altıbin yarar askerim vardır. Bentleri*

kapatup, basup kırarım. Ve size dahi mektup vermem." Artık Osmanlı yönetiminin sadakati kazandığı anlaşılan Mehmed aleyhine yapılan şikâyet ve jurnaller karşısında da tam bir korunma kalkını altına girmişti.

Sadrazamlığa getirilen Derviş Paşa, İpşir Paşa ile olan eski dostluğuna dayanarak İpşir'e İstanbul'a gelerek mücadelesini başkentte sürdürmesini teklif etse de İpşir buna başlangıçta sıcak bakmamıştı. Derviş Paşa'nın sonraları felç geçirmesinden sonra veziriazamın da desteği ile İpşir Paşa sadaret makamına tekrar davet edildiğinde kabul ederek 1655 Şubat'ında sadrazam oldu. Paşa, Halep'e vali olarak gönderildiği dönemde zaten Sultan Ahmed'in kızı Ayşe Sultan evlendirilmişti ve İstanbul'a geldiğinde ise sultanın sarayına yerleşmesi önemlidir (Evliyâ Çelebi: 643, 660). Fakat İstanbul'da zamanla destekçilerini birer birer kaybedecek olan paşa görevini sadece 6 ay sürdürüp sonrasında idam edildi. İpşir'e sadakatini sonuna kadar sürdürecektir olan Abaza ise hamisinin idamından sonra tekrar taşraya çıkarak mücadelesine kaldığı yerden devam etti. İpşir'in yerine getirilen Köprülü Mehmed Paşa, Hasan'ı yanında tutmak adına ona hem Halep valiliğini hem de Diyarbakır eyaletini kethüdasına da Türkmen ağalığını vermekten geri durmadı. Köprülü'nün bu suretle sürekli değişme tehlikesi altında olan sadaret makamını kendi elinde tutabilmeyi hedeflediği düşünülebilir (Naîmâ Mustafa Efendi: 2684-2685). Fakat gücünü zamanla artıracak olan veziriazamın, Anadolu'daki istikrarsızlığa son verip asilerden tamamen kurtulmak istemesi Köprülü ve Abaza'nın arasını kısa bir müddet sonra açacaktı.

Rollerin Değişimi

Katırcıoğlu Mehmed Abaza Hasan karşısındaki yenilgisinden sonra Şehrizol valiliğine gönderilmek/sürülmek istense de bunu kabul etmedi. Birçok Osmanlı devlet adamının aksine, Mehmed'in başarısızlıklarına rağmen adamları vasıtasıyla Konya'da kalma isteğini İstanbul'a kabul ettirebilmiş olması ilginçtir. Aynı dönemde payitahttaki bazı kişiler İpşir Paşa'ya "*Fırsatını düşürürsen Katırcıoğlu'nu katli eylesin*" diyerek emir de göndermiş olmasına rağmen Mehmed bu badireden de sıyrılmamasını bildi (Naîmâ Mustafa Efendi: 2210). Yani Katırcıoğlu dostu Kaptan Murad Paşa'ya İpşir'e gönderilmek üzere bir şefaht mektubu yazdırdı. Sonrasında Abaza Hasan'ın çadırına giden Mehmed, Hasan'ı da yanına alarak İpşir Paşa'nın huzuruna hediyelerle çıktı. Bir saygı göstergesi olarak tolga başlığını çıkarıp kılıcını yere bırakarak: "*Devletlû vezir suçlu olduğunu itiraf eden bir kulunum. Yüz yere koyup sana kulluğa geldim! İşte kılıç, işte boynum. İstersen katleyle, dilersen affeyle. Fermân senindir. Afv edersen bu kelleyi uğruna fedâ edinceye kadar hizmet ederim!*" İpşir Paşa'yı ikna etmeye yeten bu alçakgönüllü tavır Katırcıoğlu'nun bağışlanıp hilat giymesi ile neticelendi (Naîmâ Mustafa Efendi: 2529-2530).

Katırcıoğlu Mehmed'in siyasetteki bu başarıları onun kısa Osmanlı memuriyeti kariyerinde oluşturduğu sağlam müktesebata dayanmaktadır. Mehmed İstanbul'da

sadrazam tarafından affedilip Beyşehir'e atandığında gitmeyerek başkentte bir ay kadar kalmayı sürdürmüştü (Akdağ: 483-484; Akdağ, asi liderlerinin daha önce eşkıyalık faaliyetleri buldukları yerlerde sancak beyi olarak atanmalarını, bölgedeki diğer Celalilerin durumundan iyi anlayıp onları daha rahat boyun eğmeye zorlayabileceklerine olan inanca bağlamaktadır. Fakat beylerbeyi olarak atanmaları durumunda ise etki alanlarına uzak bölgelere gönderilmesi de oldukça manidardır). Bu süre zarfında, içlerinde sadrazamın da bulunduğu birçok devlet büyüğü ile bir araya gelebilen Katırcıoğlu, özellikle cirit oyununda göstermiş olduğu maharetle adından payitahtta olumlu bir şekilde söz ettirebilmeyi başardı (Naîmâ Mustafa Efendi: 1985; "*Katırcıoğlu'nun at kullanıp, cirit ve mızrak oynamasına hayran [vezir ve bütün büyükler] hayran olurlardı. Her kime hamle etse, elbette cirit urup, değme kimse ona cirit vuramazdı*"). Topkapı sarayındaki 8 Kasım 1687 tarihli bir vesikaya göre Karaman eyaletinde bey olan Katırcıoğlu, Sultan Mehmed ile de yakınlık kurabilmek amacıyla ona dahi hediyeler gönderdiği ifade edilmektedir (BOA, TSMA.e, 780/8). Naima da onun payitahtta kendisine bir çevre oluşturmak istediğine dair bize ipuçları sunmaktadır. Zira İstanbul'da bulunduğu sıralarda şeyhülislam ve kazaskerlerle de bir araya gelen Katırcıoğlu, sultanın huzuruna sıklıkla gittiğini dile getirdikten sonra küçük padişaha olan bağlılığını/hayranlığını etrafındakilere kasten belli etmekten de geri durmadı: "*Sâadetlû Hünkârımın garaca garaca gözlerini gördüğüm gibi ödüm sıdayazdı. Paşa «Düş!» dedi. (Y)üzüm üstüne düştüm. Emme düş dimese heman düşmeye durup, yıkılıyordum. Allah, hünkârımın yaşını uzun etsin deyu yer öptüm.*" (Naîmâ Mustafa Efendi: 1985). Abaza Hasan'ın aksine Katırcıoğlu'nun bu hesaplı ve güçlü elinde bulduranların gönlünü hoş tutmasını bilen davranışlarını, 5 Eylül 1647 yılında sadrazamlık makamına getirilen Köprülü Mehmed Paşa zamanında da fazlasıyla görmeye devam ediyoruz.

Katırcıoğlu ile Köprülü'nün yolları ilk defa başarısızlıklarından ve usulsüzlüklerinden dolayı ölüm fermanı çıkarılan Boynueğri Mehmed Paşa'yı katletme meselesinde kesişti (Naîmâ Mustafa Efendi: 1986). Boynueğri Mehmed Paşa sonrasında bağışlanması ile her ne kadar bu plan akim kalsa bile Köprülü ve Katırcıoğlu bundan sonra da birlikte uyum içerisinde hareket etmeye devam edeceklerdi. İlgürel, Katırcıoğlu'nun Beyşehir'e mütesellim olarak atanmasından sonraki memuriyetteki sürekliliğini de onun "*Köprülü Mehmed Paşa'nın ekibi arasında yer*" alması ile açıklamaktadır. Katırcıoğlu'nun sonrasında gerek Karaman beylerbeyliğine getirilmesi gerekse Abaza'nın üzerine gönderilmesi de yine onun devlet erkânı ile kurduğu bu türden sıcak ilişkilere dayanmaktadır (TDV). Köprülü öncesinde dahi Katırcıoğlu siyaset oyununu kuralına göre oynayabildiğini göstermişti. Mesela İpşir Paşa sadrazam iken, Defterdar Morali öncülüğünde kendi aleyhinde yapılan komplolarda parmağı olduğunu düşündüğü Katırcıoğlu'na Melek Paşa aracılığı ile: "*İpşir paşa âsidir, her ne rica ve ümidin varsa müsaade olunur*" diyerek Mehmed'in yaşananlara olası tepkisini ölçmeye çalıştı. Katırcıoğlu ise cevaben: "*benim*

marifetim ve muvafakatım yoktur. Gizlice müzevvirler yazdılar” dedi. İpşir Paşa gelen mektuba “Görür misüz şunu. Kendini suçsuz çıkarmak ister. Aslını bildiğimiz şeyleri inkâr ve mazlumluk iddia edüb bizi bilmez zanner” diyerek Mehmed’e yine de güvenmediğini dile getirdi. Nihayetinde Katırcıoğlu taraftarları İpşir’e “Sultânım, inkâr ve özür dilemek de tövbe demektir” diyerek Mehmed’i İpşir’in gazabından kurtarmayı başardılar (Naîmâ Mustafa Efendi: 2556-2560). İpşir Paşa, sadareti döneminde aralarında Defterdar Morali ve Mevkufatçı gibi birçok önde gelenleri öldürtürken kendisinde güvenmediğini açık ettiği Mehmed’in hayatta kalabilmiş olması onun takip etmiş olduğu bu başarılı denge siyaseti ile açıklanabilir.

Katırcıoğlu Mehmed’i asıl saygın kılacak olan ise Osmanlı ile Venediklilerin mücadelesi çerçevesinde 1655 yılında Girit’e gönderilmesidir. Arnavut Zurnazen Mustafa Paşa’nın kumandasında, Boğaz önüne demir atmış bulunan Venedik donanması ile yapılan savaşta Katırcıoğlu önemli başarılarla imza attı. Yani Mehmed yedi Venedik gemisini saldırısı altında emrindeki 480 kişiden sadece 30 civarında asker kalmış olmasına rağmen kalyonunu sağ salim karaya çıkabildi (Naîmâ Mustafa Efendi: 2600-2601). Burada yaralanan Katırcıoğlu Mehmed ile Can Mirza ve Ömer paşalar İstanbul’a davet edilerek bizzat padişah tarafından iltifat ve zengin ihسانlarla ödüllendirildiler (Türkal, 2012:17; “hümâyun-ı şehinşâhîde a’dâ-yı dîn ile itdükleri mukâtele vü mukabelesinde her biri avâtîf-ı pâdişâhîden mazhar-ı iltifât ü ihsân ve nâ’il-i firâvân buyuruldular”). Mehmed’e ayrıca Mora sancak beyliği de verilerek bir an önce Venediklerin muhasarası altında zor günler geçiren Benefşe Kalesi’ne gitmesi istendi (BOA, A. RSK 1529, s. 91). Zurnazen Mustafa Paşa hem Benefşe ablukasını kırmak hem de kale halkına yiyecek götürmek maksadıyla saldırıya geçti ise de Venedik, Malta ve Papa donanmasını aşamadı. Bunun payitahtta duyulması üzerine sultan Mustafa’yı “...Benefşe kal’ası küffârın muhâsarasından halâs itmezsen sana ve senünle bile olan ümerâ ve kapudanlara bir veçhile şemşîr-i gadabumdan emân ve zemân verilmeyüp cümle nüzi eşedd-i ukubetle katl iderüm” diyerek onu ölümle tehdit etti. Bu sefer kaleye hem karadan hem de denizden saldırmaya karar veren düşman donanmasının bölgeyi terk etmesini temin edebildi. Mustafa Paşa önce Sakız adasına oradan da başkente dönerken Katırcıoğlu Girit’teki mücadelesini sürdürmeye devam edecekti (Derin: 66-68; Türkal: 18-20). Tüm bu başarılarıdaki katkılarıyla da Mehmed iltifatlar alarak yeni mansıplarla ödüllendirilmeye devam edecekti.

Babası Köprülü Mehmed Paşa’nın vefatından sonra sadarete getirilmiş olan Fazıl Ahmed Paşa, bizzat Kandiye’nin alınması ile görevlendirildi. Mühürdar Hasan Ağa’ya göre bu dönemde Katırcıoğlu yine Girit seferine katılması şartıyla Karaman beylerbeyliğine getirildi. Bu yeni seferde emrine Mısır askeri, 500 sadrazam sekbanı ve 5 adet top tahsis edildi. Güllük kolunda bulunan Mehmed bir müddet sonra Anadolu koluna tayin olduğunda gösterdiği büyük direniş ile düşmanı “hemân kış gelsin deyü, yoħsa bu kal’a’i alur” demeye zorladı (Mühürdar Hasan Ağa, 2013: 274, 298). Katırcıoğlu daha önce

kendisine bahşedilen mansıplara ilaveten Girit’te bulunduğu sürede, Hamid sancağı, Mora sancağı, Tırhala sancağı (BOA, KK.d.217: 15) Adana ve Karaman beylerbeylikleri (Boyras, 2002: 77) ile son olarak da daha Anadolu (Mühürdar Hasan Ağa: 297) ve hatta bir rivayete göre Rumeli (Mustafa Nuri Paşa, 1979: 251-252) beylerbeyliğine getirilmiş olması ancak onun gerek adadaki gerek siyasetteki artık yadsınamaz başarısıyla açıklanabilir. Aslında kaynaklar bu hususta adeta ağız birliği etmiş gibidir. Mesela Kandiye kalesini ve etrafındaki denizi korumakla görevli yaklaşık yirmi bin Venedik askeriyile mücadele edildi. Buradaki mücadelede bin Müslüman hayatına karşılık savaşta on binin üstünde Venedikli öldürüldü. Naima bu başarıyı “doğuştan olan cesaret ve hüneri gösterdiği haberi cümadelulâda gelip ehli İslâmın sevinmesine sebep oldu” diyerek büyük ölçüde Mehmed’e atfetmiştir (Naîmâ Mustafa Efendi: 2753). Benzer bir güzellemeyi Silahdarda da görüyoruz. “...Katırcıoğlu Mehmed Paşa cibilletinde muzmer olan merdânegî ve hüneri izhâr itdüğü ahhâr-ı sâ’iresi vâsıl ve ehli İslâm dest-mâye-i şâd-kâmî eyledi.” (Türkal: 82). Ayrıca bir anonim kaynağında ise yine “...ol cenkde Katırcıoğlu Mehmed Paşa cibilliyetinde muzmîr yâ’ni kendüsünde olan şecâ’ât hüner izhâr idüb haberi Cemâziye’l-evvelinde vusul bulub ba’id server-i ehli İslâm olmuşdu...” (Pul: 123) denilmektedir. Son olarak Evliya Çelebi Müslümanların elinde olan İnadiye şehrinin 100 bin kişilik Venedik askeri tarafından ele geçirildiğinde Müslümanların kaleye sığındığından bahseder. Bunu haber alan Katırcıoğlu ise Hanya Kalesi’nden kuvvetleriyle bayrak açıp yardıma gelir. Düşman kuvveti ise “Bre bre Katırcıoğlu geldi” dediklerinde kâfirin içine bir korku düştü.” Venedik askerinin bir kısmı kaçarken diğeri ganimet peşine koştu. Neticede Mehmed’in bu desteği ile cesaretlenen Osmanlı ordusu tekrar savaşa tutuştu. O ve askerlerinin bu istekli çabaları neticesinde düşman 87 bin ölü 10060 civarı esir verdi (Evliyâ Çelebi: 384-385).

Katırcıoğlu Mehmed’in askeri başarılarının yanında uzun süredir geliştirmiş olduğu iyi siyaset adamı imajını Girit’te de sürdürmeye devam etti. Yani Osmanlı ordularının adadaki başarılarını takiben yer yer Venedik elçileri ile müzakere görüşmeleri tertip edildi. Bu süreçte yapılan toplam iki görüşmenin ikisinin de Katırcıoğlu’na Girit’te tahsis edilen çiftlikte gerçekleşmiş olması dikkate değerdir. Sadrazam Ahmed Paşa gelmekte olan Venedik elçileri için “...ordu kurbında Kaçırcı-zâde’nün odaların birhoş deşeyüb ve birhoş ri’âyet olinsun” şeklinde emirler verdi. Osmanlı Devleti elçinin iyi ağırlanması için elinden geleni yapmış “...merkûm elçiye donanmış bir at çekilüb ve ordu içinde Kaçırcı-zâde çiftliğine kondurulub ta’y’inât ve ri’âyet ve kapucı yanında olmak ve eglendürmek üzre ta’yîn olunub” denilmişti (Mühürdar Hasan Ağa: 285-286, 367). Her şeyden önce Katırcıoğlu İstanbul’a affedildiğinde kendisine tayin olunan mütevazı konaktan (Naîmâ Mustafa Efendi: 1984) çok daha ihtişamlısını Girit’te elde etmiş olmalıdır. Zira Evliya Çelebi Katırcıoğlu Çiftliği’ne savaşın gerçekleştiği yerden sadece iki saatte yürüyerek ulaşabildiğine ve oldukça muhkem ve güzel bir yerde bulunduğu vurgu yapar (Evliyâ Çelebi: 383; “Hakir bu

seyirleri [yüksek Tamas tepesinden Sadrazamla ile savaşı izlediği] Tamas Dağı'ndan yokuş aşağı bir saatte inip Servi Kahvesi, oradan yarım saat aşağı inip Kolahor Deresi, oradan yine yarım saat gidip Katırcıoğlu (---) Paşa Çiftliği..."). Evliya ayrıca çiftliğin çevresini de ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Buna göre Acısu Nehri'nin iki önemli kaynağından birisi bu çiftliğin dibinde yer alan bir kayadan doğmaktadır. Oradan yarım saat içerisinde denize ulaşan bu nehrin içerisinde bol miktarda alabalık ve kefal bulunmakta olup Osmanlı askeri karnını 3 yıl boyunca buradan doyurmuştur. Yine çiftlikte 20 göz un değirmeni bulunmakta olup savaş sürecinde askerin ihtiyaç duyduğu un da yine buradan temin edilmişti (Evliyâ Çelebi: 512). Bütün bunlar Mehmed'in kaynaklarda başka hiçbir kimse için zikredilmediği şekliyle güzel bir konak ve çiftlik ile onların etrafında bulunan kullanışlı müstemilatlar ile ödüllendirdiğini ortaya koymaktadır. İkincisi ise çiftliğin ve konağın Venedik elçisine hazırlanmasından sorumlu tutulan Katırcıoğlu'nun yapılan barış görüşmelerinde hatırı sayılır bir rol üstlenmiş olma ihtimalidir (Türkal: 463; Silahdar da "Katırcıoğlu Mehmed Paşa Çiftliği'ni devlete lâyük ilçi için döşeyüp hazırladı" şeklinde geçmektedir). Zira Mehmed'in hem eşkıyalığı bıraktıktan sonra sistem içerisinde göstermiş olduğu etkili siyaset hem de Girit'teki askeri başarıları böyle bir diplomatik görevi yerine getirmek için onu öne çıkarmış olma ihtimalini yadsımak pek mümkün değildir.

Katırcıoğlu Mehmed'in Girit'te, Veziriazam Fazıl Ahmed Paşa ile de yakın bir ilişki içerisinde olduğuna dair önemli ipuçlarına rastlıyoruz (Koçu: 1173; Koçu'ya göre "Fazıl Ahmet Paşa serdarlıkla Girit'e geçtiğinde bu büyük devlet adamının da tam itimadını ve muhabbetini kazandı"). Mesela, ikilinin görüşmelerinden birinde Fazıl Ahmed Katırcıoğlu'na Girit'in dumanlı dağlarını göstererek "— Paşa! Ne güzel bekleyecek dağlardır!" diyerek Mehmed'in eşkıyalık yıllarına kinayeli bir gönderme yaptı. Katırcıoğlu ise cevap olarak "— Efendim, eyu dağlardır, amma kârbanı işlemez!" diyerek yanıt verdi (Naîmâ Mustafa Efendi: 1985). Mehmed'in bu cevabını iki açıdan değerlendirmek mümkündür. Öncelikle onun bu cevabı ömrünün önemli bir kısmını eşkıya olarak dağlarda geçirmiş olan Katırcıoğlu'nun eski kariyerine dönmeye hiç mi hiç niyeti olmadığını işaret etmektedir. Zira dağın zor yaşam şartlarında dağlara kervanların uğramadığına atıfla Mehmed, aslında Osmanlı Devleti'nin bir memur olarak artık içinde bulunduğu yeni imkânlardan memnuniyetini dile getirmektedir. İkincisi ve belki de daha önemlisi Katırcıoğlu'nun adeta yıllardır Osmanlı sisteminde yer almış bir devlet adamı gibi diplomasi diline oldukça hâkim olmasıdır. Mehmed cevabı ile hem kendisine atılan bir zarfı daha boşa çıkarmış hem de sadrazama olan sadakatini dolaylı bir yolla dile getirmişti. Bu haliyle Katırcıoğlu ömrünün sonuna doğru yeni konumunu etrafındaki en büyük devlet memurlarına dahi kabul ettiren başarılı bir devlet memuru olarak tanımlanan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı arşivlerinde bu noktadan sonra Katırcıoğlu Mehmed'in Osmanlı Devlet sisteminin tam bir parçası

olduğuna dair yazışmalara rastlıyoruz. Elimizde Katırcıoğlu'nun Venedik seferi esnasında kaleme alınmış 1668 yılına ait ilginç bir belgede, Mehmed Paşa'nın bir çiftliğinin Caferoğlu isminde bir eşkıya tarafından yakılmış olduğu bilgisi bulunmaktadır. Osmanlı resmi makamları Ebubekir Ağa'ya (ve daha sonrada Hamid sancağı mütesellimi Zülfikar Ağa'ya) suçluların yakalaması için emirler gönderdi. Neticede Ebubekir eşkıyaları etrafındaki Müslüman ve voyvodalardan yardımlar almak suretiyle ele geçirmek için harekete geçirildi. Son olarak belgede görevlilerin işlerini hakıyla yapmamaları durumunda Katırcıoğlu'na yani "saadetlü paşa efendimize cevap vermeniz müşkil olur" denilerek tehdit edilmiş olması da Mehmed'in hayatına dair tuhaf bir ironi olsa gerektir (Aksu, 627-628). Zira Osmanlı Devleti'nin Caferoğlu hayduduna karşısında, bir taraftan eski eşkıyası ve yeni sadık memuru olan Mehmed Paşa'nın haklarını koruması diğer taraftan ise görevlileri bizzat paşanın kendisiyle korkutmaları, Katırcıoğlu'nun Osmanlı sistemi içerisinde fazlasıyla kabul görmesiyle açıklanabilir.

Dolayısıyla Katırcıoğlu Mehmed Paşa'nın kariyerinin sonlarına doğru hükümet nezdinde çok önemsenen bir devlet adamına dönüştüğünü söylemek yanlış olmasa gerektir. Mesela, Evliya Çelebi'ye göre paşa Göllük tarafında görevlendirildiğinde hizmetinde tüm Anadolu eyaleti askerlerinin yanı sıra 1000 serdengeçti ve 3000 Anadolu serdengeçtileri bulunuyordu. Ayrıca Tire, Manisa, Aydın, Saruhan, Ankara, Çankırı, İzmid, Bursa, Alanya, Kastamonu ile Teke ve Hamid sancaklarında yer alan bütün zeamet ve tımar sahipleri onun hizmetindeydi. Evliya son olarak Katırcıoğlu hizmetindeki toplam askerin 20 000 olduğunu söylemektedir (Evliyâ Çelebi: 396). Nihayetinde Osmanlı Venedik mücadelesi sırasında Kandiyeye önlerinde yeni bir saldırıya geçen Venedik kuvvetleri o sıralar Anadolu beylerbeyliği makamında bulunan Katırcıoğlu'nu "şehid" ettiler. Mühürdar Hasan Ağa bu savaşta ölenler arasında ismen zikrettiği iki isimden birisi olan Mehmed'in (Türkal: 515; Silahdar ölenler arasında Deli Mahmud Paşa'yı da üçüncü isim olarak zikretmektedir) (ve diğer Osmanlı askerlerinin) ölümünden "şâhib-i devlet [Veziriazam] iki-üç gün ağladı" şeklinde bahseder (Mühürdar Hasan Ağa: 353). Mehmed'in daha önceki tüm kötü kariyerine karşılık Osmanlı yazarları onu ölümünden sonra artık sadece iyilikle anacaktır. Yine Evliya Çelebi 300 adamıyla beraber şehit olarak cennete gittiğine emin olduğu Katırcıoğlu'nu bizzat kendisinin Allah rızası için yıkadığını ve toprağa verdiğini de ifade eder (Evliyâ Çelebi: 405, 414). Mustafa Nuri Paşa ise Katırcıoğlu'nun hayat hikâyesindeki ironiyi şu çarpıcı sözlerle dile getirmektedir:

Ne gariptir ki bu Katırcı Oğlu (Mehmed) bundan sonra dürüst ve devlete bağlı bir kişi olarak çok değerli hizmetlerle kişiliğini ve mevkiini yüceltip, yirmi yıl kadar bir süre geçtikten sonra, Rumeli Beylerbeyi iken, Köprülü Oğlu Fazıl Ahmet Paşa yanında, Girit Adasındaki Kandiyeye Kalesi kuşatması sırasında şehid düşüp, eskiden yapmış olduğu kötülüklerin karşılığını ödemiştir (Mustafa Nuri Paşa: 252; Mustafa Nuri Paşa diğer kaynakların aksine Katırcıoğlu'nun son görevini Anadolu değil Rumeli beylerbeyliği olarak zikreder).

Katircioğlu Mehmed Paşa'nın bu çalkantılı yaşam öyküsünün çocuklarının kariyeri üzerinde de büyük bir etkisi olsa gerektir. Sicilli Osmanî'de "*sonraları güzel hizmet ve sadakat etmiş gayretli ve cesurdu*" şeklinde tanımlanan Mehmed'in iki oğlundan da bahsedilmektedir. Bunlardan İbrahim Bey 1672-1673 yılları arasında Balıkesir'de mutasarrıflık hizmetinde bulundu. Diğer oğlu Mehmed Paşa ise babasının erken kariyerinde olduğu gibi bir türedi (yani eşkiya) olarak Yeğen Osman Paşa'ya yakınlık göstermiş ve babasından yaklaşık on sene sonra bu yolda vefat etmişti (Mehmed Süreyya, 1996: 1059-1060). Diğer taraftan Mehmed'in eşkiyalık faaliyetlerini 1709 yıllarına kadar Konya ve Kütahya'da sürdürmüş olabileceğine dair izlere rastlamaya devam ediyoruz (BOA, A.{DVNSMHH.d.}, 116/892). Neticede Katircioğlu'nun kaderinin birinci ve ikinci safhaları oğulları tarafından onun vefatından sonra dahi temsil edilmeyi sürdürdü.

Abaza Hasan ahir kariyerine gelince ise oldukça farklı bir resim görmekteyiz. İpşir Paşa'nın ölümünden sonra Anadolu'ya geçmiş olan Abaza'yı herkes kendi safında tutmanın yollarını aradı. Muhtemelen tam bu yüzden onun aleyhinde Türkmenlerden gelen şikâyetlerin hiç birisi (tıpkı daha önce Katircioğlu'nda da olduğu gibi) merkezi hükümet tarafından dikkate alınmadı. Zira mevcut potansiyeli ile Hasan, güçler dengesinde herkesin yanında görmek isteyeceği önemli bir güçtü. Naima'ya göre, bu aşamada o hatta valide sultanın kethüdası görevine getirilmek istense de gerek valide gerekse Abaza'nın bunu kabul etmemesi üzerine bu düşünceden vazgeçildi (Naîmâ Mustafa Efendi: 2377). Sonrasında Osmanlı Devleti Hasan'ı Seydi Ahmed Paşa yakın münasebetinden rahatsız olarak onu Halep'e vali olarak atadıysa da bu karar ikilinin birlikte hareket etmesinin önünü alamadı. Abaza ve Ahmed İpşir'in öldürülmesinde parmakları olan ve aralarında Kürt ve Cüdi Mehmetlerin de bulunduğu kişileri birer birer ortadan kaldırıldı. Yapılanların hepsini sineye çeken devlet erkânı, Hasan'da Türkmen ağalığını bırakırken Ahmed Paşa'ya ise adeta mükâfat olarak vezirlik rütbesi verdi (Naîmâ Mustafa Efendi: 2613-2619, 2628-2629). Bu sıkı dostlukta bazı tarihçilerin muhtemelen paşanın Çerkez (Mehmed Süreyya: 219-220) olmasından hareketle Abaza ile "*soydaş*" olarak nitelendirmesi de yine dikkate değerdir (Usta: 61).

Devlet adamları "*Abaza işe yarar adamdır*" düşüncesiyle Halep ve Diyarbakır valilikleri ile Türkmen ağalığını Hasan'a vererek onun gücünün daha da artırmasının önünü açtılar (Naîmâ Mustafa Efendi: 2685; Naima'ya göre bunlardan birisi olan Sadrazam Boynuyaralı Mehmed Paşa sürekli değiştirilmekte olan veziriazamlık makamını Hasan'ın yardımı ile kendisinde uzun süre tutabileceği fikri ile hareket etmektedir). Sadarete yeni getirilen Köprülü Mehmed Paşa'nın ona yaklaşımı da bundan pek farklı değildi. Görevinden azledilen eski Veziriazam Kara Mustafa Paşa'dan kurtulmak isteyen Köprülü, Mustafa'nın öldürülmesine dair fetvalar çıkartıp bu görevi yerine getirmesi için bizzat Abaza'ya emirler gönderdi. Katircioğlu Mehmed'in aksine Hasan, Köprülü'nün rakiplerini bertaraf etme siyaseti ile daha en

başından uyum içinde hareket etmeyi tercih etmedi. Yani Abaza her ne kadar Mustafa Paşa'nın bütün hazinesini devlet adına müsadere etse de devrik sadrazamı öldürmeyip bir bahane ile paşanın kaçmasının önünü açtı (Naîmâ Mustafa Efendi: 2762-2764). Bu denge siyaseti ile Hasan'ın kısa dönemde özgür hareket etmesine imkân tanısa bile uzun vadede onu konumunu gün geçtikçe güçlendirmekte olan yeni veziriazamın hedefine oturtacağına şüphe yoktu.

Köprülü Mehmed Paşa sadaretin başında, Lehistan krallığının Osmanlı denetimi altına alınmak istemesi paşayı bizzat Erdel Beyi II. Rakoczy György'nin üzerine gitmeye zorladı. Köprülü'yü kendisine direnemeyip kaçan Erdel Bey'inin üzerine daha fazla gitmekten alıkoyan ise Anadolu'da Abaza Hasan'ın başını çektiği bir takım yeni gelişmeler oldu. Aslında Mehmed Paşa daha Erdel'e gitmeden önce Anadolu'daki beylere bazı emirler gönderip onlardan ordusuna katılmalarını istemişti. Abaza'nın da içinde bulunduğu muhalif kitle ise bu çağrışı "*Sefer bahanesiyle ele geçirmek istedikleri bu kadar kimse Rumeline geçip zahmetsizce ellerine geçirince, ayağıyla gelmiş av olarak birer birer hepimizi intikam kemendine yakalayıp, siyaset kılıcı ile katl ve idam edeceklerine şüphe yoktur*" diyerek reddettiler (Naîmâ Mustafa Efendi: 2830-2831). Sonrasında muhalifler Sultan Mehmed'e itaat etmelerinin ön koşulu olarak veziriazamın görevinden uzaklaştırılıp yerine Şam Valisi Tayyaroğlu Ahmed Paşa'nın getirilmesini istediler. Nihâdî aralarında Abaza Hasan, Tayyaroğlu Ahmed, Mustafa ve Ali İmirza Paşalar ile Kadi Vehhap Efendi, Ömer, Siyavuş ve Dilaver ağaların bulunduğu önde gelenlerin cüretkârlığını şu çarpıcı sözlerle ortaya koyar:

Bundan maksûd olan bu cem'iyyeti perâkende idüp sonra birer birer devşirüp helâk itmektir. Şimden girü iş iştin geçüp netice-i kelâm sa'âdetlü pâdişâh ya cümlemizden geçer veyâhud ol herifi sadareten azl idüp bu cümlemin hâtırın ele alur. Mâdeme Köprülü'nün başı ordumuza gelmeye. Cem'iyyetimiz bozulmaz. Sa'âdetlü pâdişâh ya bu kadar vüzeradan geçer, yâhud andan ve illâ Üsküdar'dan berüsünden geçer (Özkasap, 2004: 39; Mehmed Halife: 119; Abaza'nın benzer bir söylemde bulunduğunu onaylarken vurguyu biraz farklı bir noktaya taşımaktadır. Buna göre Abaza şöyle demiştir: "*Mademki hal böyledir!... Bundan sonra bizi dahi Acem (Iran) Şahı gibi bir düşman bilin! Bundan böyle Rumeli sizin, Anadolu bizim olsun! Bildiklerinden kalmayınız...*")

Abaza Hasan Bağdad'a vali olarak gönderilerek durum yatıştırılmak istendiyse asiler Köprülü'nün on beş gün içerisinde katledilmemesi durumunda ayaklanacaklarını söylediler (Naîmâ Mustafa Efendi: 2832-2833). IV. Mehmed'in tahta geçtiği 1648 yılından Köprülü'ye sadarete geldiği 1657 yılına kadar toplam on üç veziriazam değişmiş ve hiçbirisi de makamlarında kalıcı olamamıştı. Padişahın bu noktada başarılarıyla kendini zaten ispat etmiş yeni sadrazamından kolayca vazgeçmesini beklemek Hasan'ın öngörüsüzlüğü olsa gerektir (Mehmed Halife Köprülü'nün Erdel kalesini kuşattığı bir aşamada padişahın kendisinden bir an önce İstanbul'a gelmesini istediği haberini almasına rağmen, elçiyi bekletip ancak kaleyi ele geçirdikten sonra fetih haberiyle birlikte elçiyi başkente geleceğini

bildirdiğinden bahseder. Buna göre paşa padişahın huzuruna başarılı bir sadrazam olarak çıkmak ve bu surette elini kuvvetlendirmek istemektedir diyebiliriz. Mehmed Halife: 121). Sultan asilerin aralarında Bursa Kadısı Haşimizade'nin de bulunduğu elçileri ile görüşmesinde, Abaza ve adamlarını artık kendi kulu olarak görmediğini onların kendisine itaatsizliklerinden dolayı “şeytân kulları” olduklarını ifade etti:

...Bundan evvel [Abaza] affedildiğinde, aman verildiğine dair hat gönderdim. Bu fasid fikirden vazgeçip bu taraflara gelmekten korkarlarsa Bağdad muhafazasına varsunlar, yahut topluluklarını dağıtıp herkes memuriyete gitsin. Sadrazam azlunacak zaman değildir dedim. Bundan sonra pâdişâha itaat etmemek Müslümanlık mıdır? Allah ile ahdim olsun, bundan sonra katliâm ile hepsini siyaset kılıcından geçirip bir tekini dahi bu dünyada sağ komam! (Naîmâ Mustafa Efendi: 2834; Benzer bir şekilde İsazade tarihinde de padişah sadrazamına gönderdiği mektupta Abaza'dan bahsederken “Kullarım Abaza Hasan dedikleri mel'un” şeklinde hitap etmektedir. İsazade, 1996: 52).

Padişah sadrazamın azledilmesi için mektup getiren elçileri öldürmekten son anda vazgeçirilebildi (Mehmed Halife: 123-125; Mehmed Halife, IV. Mehmed'in bir ara Osmanlı ordusunun başında Celâlilerin üzerine gitmek istediğini fakat orduda çıkan karışıklığın üzerine bundan vazgeçildiğini söyler. Murtaza Paşa'nın Abaza karşısındaki yenilgisinden sonra da padişahın “İnşallah evvel baharda celâli üzerine giderim” diyerek sefere çıkmaya tekrar niyetlendi. Fakat günün sonunda Köprülü, sultanı ikna ederek onu sonrasında Üsküdar'dan payitahtta geçmeye ikna etti). Daha sonra yine aynı taleple gelen elçi Kapıbaşı Hasan Ağa ise Sultan Mehmed'in gazabından kurtulamayarak öldürüldü. Sultan Mehmed'in bu kararlılığı üzerine artık kimse sadrazam aleyhine tek bir söz söylemeye cesaret edemedi (Derin: 104-105). Asiler üzerine gidilmek için istenilen fetvada hükümetin net duruşunu açıkça ortaya koymaktadır:

...eşkiya-yı mezburun biz asla cemiyetimizi dağıtmazuz günden güne artırırız şimdideğün müsliman idik şimdi kâfir olduk Bildiklerinden kalmasunlar padişaha Rumili yeter Biz Anadolu'yu zabt ederiz deyu halife-i islâma itaattan huru' edüb günden güne şer ve fesadların artırdıklarında asakir-i islâm dar-ül-harbde küffar ile mücadele ve mukatelede bulunmağla bunların üzerlerine gelüb mukatele ile bunları def'e mümkün olayub halife-i islâm hazretleri emr-i hümayunları ile nefir-i âm olub cevanib-i Erbaalarında olan ehl-i islâm gerek askerî ve gerek gayri mezburların fitne ve fesadlarını def'i için üzerlerine gelüb muharebe ve mukatele itmek caiz olur mu

Bu fetva talebine “Allahu a'lem vacibdir mezburların cümlesi مازلر kitalleri lâzımdır Maktul olanları guslolunmaz Ve namazları kılınmaz” şeklinde cevap verilerek devletin mücadelesi adeta kutsandı (Uluçay: 353; Benzer bir fetvayı Nihâdî'de de ek olarak “Mukâtele iden ehl-i islâm'ın katil olanları gâzi ve maktul olanları şehiddir” ibaresi vardır; Özkasap: 40; Son olarak Mehmed Halife ilaveten söz konusu fetvanın içinde “İnkâr eden kâfirdir” ibaresinin de yer aldığını söyler; Mehmed Halife: 119).

İsazade bu fetvanın padişah tarafından Abaza'ya karşı gönderilmek istenen askerler tarafından bizzat talep edildiğini özellikle vurgular. Buna göre: ““Lâkin anlar Müsliman biz de Müsliman; ordusundan ezânlar okunur ve evkât-i hamse kılınur. Bizden ölenler ve öldürülenlerin hâli

nice olur” dediklerinde Şeyhülislâm Bolevî Mustafa Efendi, Abaza Hasan hakkında verdüğü fetvâ meydânda ‘alâ ru'ûsi'l-eş-hâd okundukda “sem'an ve tâ'aten” deyü dağıldılar” (İsazade: 52). Askerin bu türden tereddütlere düşmesinde muhtemelen Abaza'nın yer yer başvurduğu dini propagandanın da etkisi vardı. Zira Hasan'ın (hamisi İpşir Paşa'nın yaptığı gibi) kendisine bu süreçte dini bir meşruiyet kazandırma çabası içerisine girdiğinin izlerini görüyoruz. Mesela Abaza'nın kazanmasını isteyen bazı hocalar ona dini ulûhiyet atfetmeye çalışmışlardı. Buna göre “Hasan paşa sahibi zuhurdur ve onbirinci asırda din yenilemeğe memur olan budur. Bunun yüzünden şöyle hizmet ve böyle işler zuhur edecektir” denilerek halkın ona desteğini artırmaya çalıştılar (Naîmâ Mustafa Efendi: 2838). Mehmed Halife ise Hasan'ın devlete karşı üst üste başarılarını gören reayanın “Allah tarafından yardım görmektedir” diye düşünüp onun kazanması için Allah'a dua ettiklerinden bahsetmek suretiyle yapılanların karşılık bulduğunu ortaya koymaktadır (Mehmed Halife: 120).

Bursa'ya saldırılar düzenleyen Abaza Hasan, halkı öldürmekle tehdit ederek para toplarken diğer taraftan ordusuna aralarında Kenan Paşa'nın da bulunduğu önemli isimleri katmasını bildi. Abaza ve ekibi daha önceki taleplerine ilaveten veziriazamın yanında “Şeyhülislâm ve yeniçeri ağası ve kethüdâ bey dahî azl olunsun” demeye başladılar. Son olarak hedef tahtasından Sultan Mehmed'in dahi uzak olmadığını izlerini görüyoruz. Yani Köprülü Mehmed huzuruna çıkan Zencefillioğlu'na Abaza ve asilerin “Maksûdları nedir?” diye sorulduğunda cevap olarak, “Sultanımı isterler. Gayri emniyyeleri yoktur” dedi. Hasan'ın bu aşamadan sonra Üsküdar'a doğru ilerlemeyi planladığı haberlerinin alınması üzerine ise padişah sadrazamına acilen “Cümle küffâr-ı vilâyetin feth itsen makbulüm değildir. Bu tarafa gelüb eşkiyâyı pür-hâl idesin” diyerek emirler gönderdi (Özkasap: 40-42). Böylece devletten istek ve tehditleriyle tahammül sınırlarını oldukça aşan Hasan ile geri dönüşü olmayan bir yola girilmiş oldu.

Murtaza Paşa liderliğinde, tüm gücüyle Abaza Hasan'ın üzerine giden Osmanlı kuvvetleri onu Anadolu içlerine çekilmeye zorladı. Abaza her ne kadar Murtaza'nın öncü kuvvetleri karşısında İlgin'da başarılı olsa da, zaferini takip edemeyip kış geldiği için kendisine sonradan sığınacak bir yer aramak zorunda kaldı. Murtaza ise gücünü artırmak maksadıyla Halep'e çekilmekten başka çare bulamadı (Mehmed Halife: 124; Mehmed Halife'ye göre Abaza Hasan, Bursa içine girme arzusunda iken bir gece rüyasında “Bursa şehrini baştan başa emirler kuşatmışlar!” şeklinde görmesi üzerine korkuya kapılıp İlgin vadisine doğru geri çekilmeye karar vermişti). Osmanlı Devleti'nin tüm imkânları ile desteklediği Osmanlı kuvvetlerine karşın Abaza'nın taraftarları şiddetli kışın beraberinde getirdiği ulaşım zorluğu, kıtlık ve pahalılıkla mücadele etmekten çok uzaktı. Küçük Buzul Devri'nin yaşandığı bu süreçte her şeye rağmen yetkin bir devlet olarak Osmanlı'nın iâşesini ayakta tutabilmesi kıymetlidir (White, 2011: 298; ¹ White'a göre: “Küçük Buzul Devri'nin etkisini göz önünde bulundurduğumuzda Osmanlı'nın

“çöküşü” tartışmalarını tekrar gözden geçirmeye zorlamaktadır. Bu noktada Osmanlı'nın 1600 lü yıllardaki karşılaşmış olduğu sorunlar için eski kurumlarındaki yozlaşmayı ya da Batı'nın yükselen meydan okumasına suçlamak artık makul değildir”). Neticede oldukça güçsüz düşen asiler önce Antep ve sonrasında Halep'te Hasan'ın ordusunu terk edip dağılmaya başladılar. Bütün bu gelişmeler geriye kalanların da padişahın mağfretine sığınmalarının önünü açtı (Derin: 2867). Murtaza Paşa bu fırsatı iyi değerlendirmek suretiyle asilere bağışlanacakları sözü ve yemini vererek onları Halep Sarayı'na davet etti. Önceleri sarayda farklı yerlerde güzelce ağırılanan asi paşalar sonrasında Murtaza'nın işaretiyle eş zamanlı olarak birer birer ortadan kaldırıldı (İsazade: 54). Sonuç olarak, paşa asilerin kellelerini İstanbul'a gönderirken hizmetlerinden dolayı devlet tarafından cömertçe ödüllendirildi (Özkasap: 43-45; Asilerin affedileceklerine dair verilen birçok yemin ve sözlerden sonra hiçbirisinin dikkate alınmayarak öldürülmeleri infazın hemen sonrasında gerçekleşen büyük bir depreme delil olarak gösterilmektedir. Murtaza Paşa'nın da başarıları için ödüllendirilmesinden kısa bir müddet sonra hayatını kaybetmesi de yine yapılan yeminlerinin tutulmamasının bir cezası olarak yorumlanmaktadır. Gökçek, 2006: 101).

Katircioğlu Mehmed Paşa'nın aksine Abaza Hasan ile devletin mücadelesinde casus savaşlarının önemi büyüktür. Köprülü Mehmed Paşa, Murtaza'nın Abaza ile el altından işbirliği yapmış olabileceği şüphesi üzerine bir ara onu Vezir Köse Ali Paşa ile değiştirmek istedi. Fakat paşa son anda “*Çıban bir iken iki olmağla ilâcı müşkil olur*” diyerek bu kararından vazgeçildi (Türkal: 173; Behçeti biraz farklı bir açıklama getirmektedir. Buna göre Murtaza Paşa'nın Abaza karşısında uğradığı yenilgiden sonra “*eşkiyâ üzerine hücumdan te'hîri sadr-ı a'zamı şüpheye düşürüp*” Ali Paşa'yı başa geçirmek istediğini fakat sonradan Murtaza'nın “*hîdmet ve sadâkati sübut bulmağın*” bu kararından vazgeçtiğini iddia eder, Gökçek: 92). Köprülü'nün korkusu aslında hiç de temelsiz değildi. Zira daha bir müddet önce Abaza Hasan'ın üzerine gönderilmiş olan Kenan Paşa, Bursa'da halktan topladığı çok miktarda barut, kurşun, zahire, harçlık ve diğer mühimmatlar ile Hasan'ın saflarına geçmişti (Naîmâ Mustafa Efendi: 2837). Murtaza Paşa'nın iç atalarından Yusuf ile bölükbaşlarından Kürt Mehmed de toplamda bin altın karşılığında Abaza'ya casusluk yapmakta anlaşmışlardı. Murtaza'nın bir gün evvelden, gece kalkıp ani bir baskınla düşmana saldırma planını Yusuf ve Mehmed aracılığıyla açığa çıkınca “*serdârın kurduğu tedbir ve hiyleyi düşman tarafı, evvelce hazırlamakla, galip gelmişti*” (Naîmâ Mustafa Efendi: 2865). Osmanlı kaynaklarında Abaza Hasan'ın casusu olmakla suçlanan ve sonrasında bu gerekçe ile cezalandırılan başka isimlere de rastlamaktayız (Mehmed Süreyya: 611; Mehmed Süreyya bunlardan birisi olan (Malta) Hasan Ağa'dan bahsetmektedir. Buna göre 1651 yılında bostancıbaşılığa getirilen Hasan Ağa, Abaza isyanında casuslukla itham edilmiş ve 1659 bu suçlamadan dolayı idam edilmişti).

Köprülü Mehmed Paşa da boş durmayarak Abaza Hasan üzerine istihbari faaliyetlerine ağırlık verdi. Mesela Abaza'nın Osmanlı Devleti'nin Üsküdar tarafında ulufe vereceğini öğrenince beş bin civarındaki sipahisini gizlice bölgeye göndereceğinden haberdar oldu. Buna göre Hasan onlardan bir taraftan sipahi yoldaşlarını gizlice kendi yanına çekmelerini diğer taraftan ise Mehmed Paşa'ya bir suikast düzenlemelerini istedi. Fakat Köprülü'nün sipahi ocaklarına yerleştirdiği Piri Çavuş ile Koca Halife hazırlanan bu suikast planından paşayı tüm ayrıntılarıyla haberdar ettiler. Neticede Hasan ile bir şekilde iltisaklı olduğu düşünülen yedi bin kişinin isimleri defterden silinerek onlardan ele geçirilebilenler ise katledildi (Naîmâ Mustafa Efendi: 2860-2861). Benzer bir şekilde Halep'ten kovulan Abaza'nın damadı Hamamcioğlu ile Mahmud ve Dilaver Paşalar, Hasan ile anlaşmalı olarak Murtaza Paşa'nın yanına geçmişlerdi. Murtaza'nın casusları aracılığıyla ikilinin Abaza ile olan gizli yazışmaları ele geçirilip “*düşman tarafına taraftar ve devleti âliyyeye kötü niyetleri olduğu anlaşıldığından*” her birisi katledilerek başları İstanbul'a gönderildi (Derin: 111).

Abaza Hasan'ın yumuşak karnı, etrafında kontrolsüzce toplanan onlarca devlet adamı olsa gerektir. Zira Abaza, tam olarak bu kitle tarafından daha önce yenilgiye uğrattığı Murtaza Paşa'ya güvenmesi hususunda ikna edildi. Ordusunun içinde bulunduğu işeyi sağlayamamaktan dolayı sıkıntıya düşen Hasan'a ilk olarak kendi bölükbaşısı, Murtaza aracılığıyla devletten aman dilemesini önerdi. Sonrasında birçok askerinin Murtaza tarafına geçmesinden işkillenen Abaza'yı, onların zamanı gelince Halep'te Hasan'ın yanına dönecekleri konusunda inandıran da yine bu bölükbaşısıdır. Sözü edilen bölükbaşının yanında aralarında Antep müftüsü ile Kilis kadısı Abdülkerim'in de bulunduğu birçok önemli isimler de Abaza'nın tereddütlerini ortadan kaldırmak için çok sistemli bir şekilde kullanıldı (BOA, YB.04, 2/74; 13 Ekim 1661 tarihli belgede, Kilis kadısı Abdülkerim'e Abaza'nın Kilis'te daha önce yapmış olduğu yağma, talan ve zulümlerinin bölge üzerinde yıkıcı tesiri göz önünde bulundurularak halkın üzerine yeni sorumluluklar yüklenmemesine dair bir ilam gönderdi. Aynı Abdülkerim'in daha önce Hasan'ı ikna edenlerin arasında bulunmuş olması dönemin karışık ilişkiler yumağının bir göstergesi olsa gerektir). Sonunda Hasan'ı barışı kabule mecbur bırakmak için Arslan Paşa Murtaza'nın vekili olarak ona gönderdi. Sonunda Arslan ve yanındaki paşaların mühürlü senetleri ile bağışlanacakları hususunda Kuran'a yemin ederek Hasan'ı ikna etmeyi başardılar (Gökçek: 95-97). Silahdar'a göre ise Halep sarayında toplanan Abaza ve adamları kaleyi ele geçirmek için bir tezkere yazdırıp kendi aralarında anlaştilar. Fakat hizmetkârın kardeşi Hasan Ağa'ya teslim edilen bu tezkere (muhtemelen yine casusların eliyle) Murtaza'ya ulaştırılınca, asilerin kesin bir şekilde katledilmelerinin ve sonrasında mallarının müsadere edilmelerinin de önü açıldı (Türkal: 176-177; Abaza Hasan'ın ile onun maiyetinde olan Boşnak Mustafa, Kürd Mehmed, Taşçı Osman, Telhisi Osman ve Mahmud Paşa'nın yeğeni olan

Mehmed'in mallarının devlet hazinesine intikaline dair 5 Eylül 1660 tarihli belge için bkz. BOA, CML. 430/17424 ve BOA, İEML. 11/995). Söz konusu istihbarat mekanizması, Abaza Hasan'ın 1659 yılında öldürülmesinde sonra dahi ordu içinde "*Hasan Paşa'lı*" oldukları düşünülen kişileri birer birer öldürülmelerinin de önünü açacaktı (Mehmed Halife: 128-129).

Sonuç olarak Abaza Hasan Paşa, asileri yakalayan ve adalete teslim eden saygın bir devlet adamı olarak çıktığı yolculuğunu bir asi olarak bitirdi. Onun kariyerindeki bu köklü değişimi Evliya Çelebi'nin ona dair anlatımındaki farklılaşmada rahatlıkla görebiliriz. Zira Evliya kariyerinin başında Hasan için "*bir gayretli, hünerli yiğit ve devlet gücüne güvenen bir er oğlu er*" derken ahir ömründe ise onu tam bir "*Celâli*" olarak tanımlar (Evliyâ Çelebi: 371). Abaza hakkında yaygınlaşan bu negatif tutum Silahdar'ın onu "*nâm bî-dîn ü bed-âyîn*" (Türkal: 176) ve Behçetî'nin ise "*şakî*" (Gökçek: 105) olarak tanımlamasına sebep olmuştur. Son olarak Naima ise "*Kötü huylu şaki zulme ve fesada mâil olub, para toplamak için memleket reâyâsına revâ gördüğü eziyet ve zulüm kısaltılarak bile yazılmak icabetse mufassal bir kitab olurdu*" demektedir (Naîmâ Mustafa Efendi: 2828). Dolayısıyla Katırcıoğlu'nun aksine, Osmanlı kaynaklarında günün sonunda Abaza Hasan, devlete yaptığı büyük hizmetlerden ziyade baş belası bir asi olarak anılagelmıştır.

Sonuç

Katırcıoğlu Mehmed ile Abaza Hasan'ı incelediğimiz bu makale bize 17. yüzyıl ortalarındaki devlet ve asi ilişkisine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Dönemin devlet akıllı bir taraftan kapsayıcı ve kuşatıcı olup sistem dışında kendine yarar insanları merkeze çeken bir esnekliğe diğer taraftan ise payitahttaki güçler mücadelesinde devlet adamlarını taşraya iten bir katılığa sahipti. Katırcıoğlu ve Abaza gibi bir birinin çağdaşı olan iki figürün de devletten beklentileri oldukça farklıdır. Yani Katırcıoğlu (ve Haydaroğlu) gibi merkezi sistemin içerisinde henüz kendisine yer bulamamış olan eşkiyalar için elde edilecek olan bir Osmanlı memuriyeti yeterince tatmin edici olabildi. Barkey'in ifadesiyle bu tarz "*eşkiyalar, köylüler ya da elitler arasında ittifak kurabilecekleri, devletin otoritesini sarsmak isteyen gruplar bulamadıkları (zaten aramıyorlardı da) için gerçek anlamda isyana kalkışmadılar.*" (Barkey: vi). Abaza Hasan'ın da içinde bulunduğu Osmanlı devlet adamları ise başlangıç itibarıyla devlet makamlarına zaten sahip kimselerdi. Haliyle onların bir kıyamdan beklentisi sadece memurluğa tekrar dönebilmenin çok ötesinde yönetime kendi siyasetleri doğrultusunda şekil vermektir. Bir başka deyişle Katırcıoğlu için sistemin bir parçası olabilmek bir amaç iken Abaza için yönetimin tekrar bir parçası olmak daha büyük hedeflere ulaşmak için olsa olsa bir araçtı. Nihayetinde Katırcıoğlu'nun mütevazı beklentisi sistem içinde rahatlıkla sindirilebilirken Abaza'nın ihtiraslı çıkışları sistemin önemli aktörlerinin doğal olarak büyük direnişleriyle karşılaşacaktı.

Daha da önemlisi payitahtta yetişmiş olan devlet adamlarının aksine, Katırcıoğlu kayda değer bir ideolojiye ya da herhangi bir kapı halkına bağlı olmadığı için, bu onu merkezdeki güç odakları tarafından daha kullanışlı bir aparata dönüşüyordu. Buna karşılık daha en başından İstanbul'da yetişmiş bir devlet adamı olan Abaza ise gerek etnik kökenine gerekse içinde yetişmiş olduğu sipahi topluluğuna mensubiyeti rakiplerini sürekli tedirgin eden bir mahiyet taşıyordu. Dolayısıyla Osmanlıdaki güçlü fraksiyonlar herhangi bir gruba bağlılığı olmayan Mehmed'i bağirlarına rahatlıkla basarken hiçbir zaman kendilerinden ol(a)mayacak olan Hasan'a ise her zaman daha mesafeli yaklaşmışlardır. Bu önemli farklılık, Katırcıoğlu'nu kullanışlı ve güvenilebilir bir figüre dönüştürürken Abaza'nın ise hayatı boyunca güçlü ve amansız bir elit muhalefeti karşısında bulmasına sebep olmuştur.

Katırcıoğlu Mehmed, bir kere sistemin içerisine girdikten sonra aralarında daha önce büyük çatışma ve anlaşmazlıklar bulunan devlet adamlarıyla dahi rahatlıkla uyum içerisinde çalışabilmişti. Bunlardan en ilginç olanlarının başında İpşir Paşa ve Abaza Hasan gelmektedir. Zira Katırcıoğlu İpşir Paşa'nın sadarete gelip büyük oranda devletin kontrolünü eline geçirdiği bir aşamada dahi, yeni sadrazamla minimum ortak paydada buluşarak birçok köklü devlet adamının aksine İpşir'in gazabından kurtulabilmeyi başarmıştı. Daha da ilginç olan ise, Mehmed'in daha önce devletten aldığı emirle öldürmek istediği Abaza Hasan'ı, İpşir'in yanına kendisi için şefaathçi olarak götürebilmesidir. Hiç şüphesiz ki bunda Katırcıoğlu'nun sergilediği kişisel başarısı, yetenek ve becerilerinin etkisi büyüktür. Abaza'nın ise tüm kariyeri boyunca kendisine yetiştirilmiş bir devlet adamı olarak çizilen kalıpların dışına pek çıkmadığını görmekteyiz. Hasan'ın gerek soy yakınlığı nedeniyle İpşir, Siyavuş ve Seydi Ahmed paşalar gibi sistemin dışına çıkmış isimlerin yanında sonuna kadar yer almaktaki ısrarı gerekse yaşamı boyunca sipahi mensubiyeti sebebiyle yeniçerilerle sıklıkla çatışma halini sürdürmesi onun elini güçsüzleştiren en önemli etmenler olarak kaldı. Özetle Katırcıoğlu bir defa sistemin içerisine girdikten sonra elinde geçmişten getirdiği herhangi bir bagajı yok iken, Abaza grup ya da etnik aidiyetinin getirdiği sorumluluklardan kaçamamıştı. Dolayısıyla Abaza'nın ve mensubu olduğu büyük kitlelerin hedefleri ile bir o kadar güçlü olan rakiplerinin çıkarlarının çatışması Hasan'ın ortadan kaldırılmasını gücü elinde tutanların salahiyeti açısından kaçınılmaz kılıyordu. Örneğin Abaza'nın varlığı bir ara Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın hayatını bile tehlikeye atar bir mahiyet kazanmıştı. Zira Mehmed Paşa askerleri Abaza üzerine göndermek istediğinde, sipahiler iki adamın birbirine düşmesi bizi neden ilgilendirsin. Kaldı ki sadrazam birçok sipahinin ismini defterden silmiştir diyerek veziriazamı "*Gittiğimiz takdirde cenk değil veziri (Köprülü'yu) tutup Abaza Hasan Paşa'ya teslim ederiz. İş de hallomuş olur*" demek suretiyle tehdit etmişlerdir (Naîmâ Mustafa Efendi: 2862; Naima Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın bunun üzerine Hasan'ın üzerine bizzat gitmekten vazgeçip yerine Murtaza Paşa'yı gönderdiğini ileri sürer).

Askerin benzer bir tepkiyi herhangi bir devlet adamına karşı Katırcıoğlu Mehmed için göstermesi söz konusu bile olamazdı. Kaldı ki Katırcıoğlu'nun tek bir kişiyi ve onun kısıtlı taleplerini temsil etmesi hasebiyle ortak bir paydada buluşulması her açıdan çok daha kolaydı. Nihayetinde Abaza kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğinde dahi Katırcıoğlu'na nispeten oldukça kullanışsız bir aparatı. Yukarıda ayrıntılarını belirttiğimiz üzere merkezi hükümet Hasan'dan eski sadrazam Kara Mustafa Paşa'yı öldürmesini istediğinde, o sadece Mustafa'nın mallarını müsadere ederek paşanın nihayetinde kaçmasına göz yumdu. Katırcıoğlu'ndan ise gerek devrik veziriazam Boynueğri Mehmed'in gerekse İpşir ve Abaza'nın üzerlerine gitmesi istenildiğinde verilen emirleri harfiyen yerine getirmenin yollarını aradı. Bütün bunlar Osmanlı devlet aklının bir yandan Anadolu Beylerbeyi Küçük Ahmed Paşa'yı öldüren Katırcıoğlu'nu affederken diğer yandan uzun vadede söz konusu devlet makamını ona tevdi edebilmesini sağladı. Nihayetinde Katırcıoğlu Mehmed 13 yıllık uzun memuriyet kariyeri boyunca, Osmanlı merkezi hükümetinin ona yüklediği rolün hakkını verdi ve devletin sadık bir neferi olarak Kandiye önlerinde hayatını kaybetti.

Bu yönüyle ne Katırcıoğlu Mehmed'in ne de Abaza'nın mücadelesi Karen Barkey'in asilere dair anlatımlarıyla uyum göstermektedir. Yani Barkey'in genel iddialarının aksine, Osmanlı yönetimi yüksek bir mevki peşinde koşan Katırcıoğlu ile ilişkilerini geçici bir pazarlık üzerine oturtmayı tercih etti (Barkey: 20). Buna karşılık Mehmed'in eşkıyalıkta hamisi Haydaroğlu'nu bizzat yakalayıp teslim eden ve İpşir Paşa sadaretinde devletin en üst mevkilerinde dahi getirilen Abaza Hasan, kendisine verilen tüm sözlere karşın öldürülmekten kurtulamadı. Osmanlı yönetiminde yaşanan ödül ve cezadaki bu tuhaf durum, bizzat Hasan'ın ağızından çarpıcı bir şekilde Naima'da şöyle dile getirilmiştir:

Sultânım, sizden yine size şikâyet edeyim. Bana olan zulm revâ mıdır? Haydar oğlu ki, üç tuğlu bir vezir'i katledüp, Anadolu'yu harâbe verüp, elinden âciz kalmış idi. Başımı meydana koyup, pâdişah devletinde tutup getürdüm. Hizmetim karşılığı verilen bir voyvodalık parasına göz diktiler. Halbuki adı geçen şakîyi tuttuğumda kaçıp, elimden güçlûkle canını kurtaran Katırcıoğluna üç tuğ verilüp, eyâlet ismarladılar. Ona çok görülmüdü. Bizim cürmümüz bu hânedan-ı Aliyye'nin kulu ve eskiden yetiştirmesi olduğumuz mudur? (Naîmâ Mustafa Efendi: 2121).

Yine Barkey'e göre patrimonyal bir yönetim anlayışına sahip olan Osmanlı Devleti dönüşümlü atama uygulaması sayesinde örgütlenmeyi engelliyordu. Buna göre "kazanlar" ve "kaybedenlerin" oluşturulduğu bir ortamda işbirliğinin gerçekleşmesi engelleniyordu. Ona göre elitlerin birlikte hareket edemeyeceği bu ortamda örgütsüz köylülerinde onlara verebileceği bir şey yoktu (Barkey: 12). Abaza Hasan aslında hiçbir zaman yalnızca kendi cüzi çıkarları peşinde koşan bir şahsiyeti temsil etmedi. Abaza'nın ilk isyan girişimi kısa süre sonra İpşir Paşa'nın katılımıyla tamamen değişmiş ve Hasan, paşanın istikbali için mücadele eden bir emir erine dönüşmüştü. İkinci ayaklanmasında ise Hasan, kendi dışında kıyamdan

farklı beklentileri olan otuz civarında önde gelen devlet adamını ve onların büyük beklentilerini de temsil ediyordu. Dolayısıyla Abaza'yı herhangi bir meselede memnun etmek tek başına yeterli olmayıp etrafındakilerin bir şekilde tatmin edilmesi gerekiyordu. Daha da önemlisi tüm bunların aralarında Osmanlı sadrazamlarının (ve hatta padişahın da) bulunduğu devlet erkânına rağmen yapılması gerekiyordu (Naîmâ Mustafa Efendi: 2876-2877). Tüm bu çatışmaların başlangıç noktası ise Abaza Hasan'ın dönüşüm adı altında hak ettiği voyvodalığın bir başkasına verilmesi yatıyordu. Dolayısıyla Barkey'in iddialarının aksine sözü edilen dönüşümlü atama sistemi yatıştırıcı olmaktan ziyade örgütlü büyük çatışmaların önünü de açabilmekteydi.

Yine Katırcıoğlu Mehmed'in aksine, Osmanlı Devleti ile Abaza Hasan'ın karşılıklı mücadelesinde dini meşruiyet sorunu olayların daha da tırmanmasına sebep oluyordu. Zira tarafların muhatapları aleyhlerine onları tekfirle suçlayan fetvalar getirmiş olması çatışmalara yalnızca siyasi değil aynı zamanda ideolojik bir karakter de kazandırmaktaydı. Bu haliyle karşılıklı kutsanan direniş hali, katılımcılarına hem dini bir mecburiyet hem de dünya ahiret saadeti'ya da helak oluş ihtimali sunmaktaydı. Katırcıoğlu ile olan mücadelede ise bu seviyede bir dini zorlamadan veya gereklilikten bahsetmek pek mümkün değildir. Dolayısıyla Abaza ile anlaşmak için masaya oturulduğunda dini isyanlarda alışlagelindiği üzere meşruiyet meselesi muhtemelen hoyratça Hasan'ın aleyhinde kullanıldı. Mehmed'in kişisel isyanında ise dini haklılıktan ziyade zamanın sunduğu siyasi şartlar barışın tesisinde daha belirleyici ve kolaylaştırıcı bir etmen oldu. Tüm bu farklılıkların neticesinde eski bir eşkıya olan Katırcıoğlu'nun taltif edilerek önemli makamlarla ödüllendirilmesinin önü açılırken eski bir devlet adamı olan Abaza'nın ise herhangi bir şekilde hayatta kalmasına dahi sıcak bakılmadı (Gündoğdu: 37-166).

Katırcıoğlu Mehmed ve Abaza Hasan örnekleri bizlere Barkey'in adeta dikensiz gül bahçesi olarak tanımladığı 17. yüzyıl Osmanlısının önlenemez merkezileşme öyküsünün problemsiz olmadığını göstermektedir. Zira ikilinin yaşadıkları gerek önde gelen askeri ve dini unsurların gerekse sisteme sonradan dâhil olabilen halkın yeri geldiğinde devletin varlığını bile tehdit edebildiğini göstermektedir. Sırf Mehmed ve Hasan'ın kıyımları esnasında sayısı onları bulan sadrazam değişikliği ile yeri geldiğinde padişahın bile hedefe konulduğu olayları "padişahın hâkimiyetine müdahale etmedikleri sürece dokunulmuyor, özerk bir güç olma tehlikesi sergilemeye başladıklarında da merkezle bütünleştirilip yeniden biçimlendiriliyorlardı" ifadesiyle tanımlamak hayalperestliktir. Zira Barkey'in savlarına dayanak oluşturduğu 17. yüzyılın tamamı göz önünde tutulduğunda, Osmanlı tarihinde hiç olmadığı kadar gerek padişahların gerekse devlet adamlarının rahatlıkla harcanabildiği bir dönemi adeta kusursuz bir merkezileşme süreci olarak açıklamak doğru değildir. Dönemin en güçlü padişahlarından birisi olarak gösterilen IV. Murad'ın uzun süre maruz bırakıldığı kötü muameleler

ile I. Mustafa'nın (iki kez) ve IV. Mehmed'in tahtı bırakmaya icbar edildiği, II. Osman ve Sultan İbrahim'in ise öldürüldükleri bu ortamda elitlerin sultanın hâkimiyetine müdahil olmadıkları bir dönem olarak görebilmek pek olası değildir. Yine 17. yüzyıl Osmanlısının karakteristik vakalarının arasında (her ne kadar hiç uygulamaya dökülme bile) Osmanlı hanedanlığının yerine alternatif olarak ya Kırım hanlığından ya da devlet erkânından herhangi birisinin başa getirilme fikri dahi yer almaktadır (Barkey bunlardan sadece 1687-1688 yıllarındaki girişimi kabul etmekte onu da "kısa bir süre için" şeklinde tanımlayarak önemsizleştirmektedir. Barkey: 246; Hâlbuki gerek yabancı gerekse yerli kaynaklarda bu türden atıflara fazlasıyla rastlıyoruz. Bkz. Vanel, 1697: 545-546. Rycout, 1701: 94-96; Türkal: 1132). White'a göre de 1700 yılların başına kadar sürecek olan gerek iklimdeki iniş çıkışlar gerek ise doğal hastalıkların getirdiği problemlerin sebep olduğu kıtlığın tetiklediği askeri ve politik kıyımların, idealize edilen bir merkezileşmeye destekleyebileceğini söylemek pek olası değildir. Yine "Osmanlı hanedanlığının sürekliliği doğal hastalıklar ve yaygın düzensizlikler karşısında bir koruma değildi" (White: 187-188). Son olarak Sultan İbrahim'in tahttan indirildiği dönemdeki hazinenin gelirleri 16. yüzyıl gelirlerinin ancak yarısını kadar iken, harcamaların ise neredeyse iki katına çıktığını göz önünde bulundurmalıyız (White: 211). Bu noktada ne Katırcıoğlu'nun sisteme pek de alışılmadık bir şekilde tam entegrasyonu ne de Abaza'nın Osmanlıyı derinlemesine sarısa da başarısızlıkla sonuçlanan uzun direnişi "*Merkez, her şeye hâkimdi; sadık kullardan oluşan merkezi ordu tarafından korunuyor, çevre bölgelerini de kapıkulu askerleri kadar sadık olmasalar da, toplumsal ve ekonomik çıkarları nedeniyle merkeze sağlam bir şekilde bağlı tımarlı sipahiler aracılığıyla yönetiyordu*" şeklinden açıklanabilecek bir basitliğe sahiptir (Barkey: 46). Bu noktada Osmanlı yönetimini kriz yönetiminde tam bir başarısızlıkla suçlamak doğru olmamakla beraber kartlarını daha maharetle ve dikkatlice oynayabileceği gerçeğini de göz ardı etmemek yerinde olacaktır (White: 300).

Extended Summary

Ottoman approach to distinct rebellions throughout its long history is more likely to be perceived as a random act of mutual violence. Even if this is usually taken for granted without being subject to scrutiny, there is no actual rationale for this assumption. My previous studies on Ottoman rebellions in the Early Modern period clearly demonstrate that neither Ottoman dignities nor disobedient subjects of the empire acted with no special agenda in their mind while struggling to dominate one another. As a period of crisis, adaptation and transformation, the Ottoman seventeenth-century was a time of violent upheavals and social unrests when the Ottomans had to find a way to restructure their entire system. Celali and sufte rebellions, Janissaries uprisings, violent fundamentalist movements (like Kadızadeli) as well as revolutionary insurrections some of which even ended with regicides of the Ottoman sultans are just some

of them. Consequently, this century offers us a great opportunity to track Ottoman interpretations of many rebels or the outcasts. More importantly though, it offers us an era where we have means and opportunities to compare different contemporary revolts of the time, which firmly interrelated with one another. This paper focuses on two rebellions of this kind, which were initiated by Katırcıoğlu Mehmed and Abaza Hasan roughly in the middle of the seventeenth century. By doing so we rather try to figure out the logic behind Ottoman policies and practices as coping with and finding ways to keep them on track.

I did start to explain the compelling reasons for my preferences by briefly exploring life stories of Mehmed and Hasan. Accordingly, the former started his career as an insurgent and ended up with one of the most loyal Ottoman officers of the time. Conversely, despite being situated in the center of the Ottoman state apparatus at the very beginning the latter began to be seen as a villain by the time he was about to lose everything that he had worked for his whole life. Their distinguished bibliographies provides us an insight on the Ottoman way of thinking when the state either cooperated or competed with such historical figures depending on changing conditions and dimensions of the time. In addition, I did my best to bring into life the world of these two important figures, as they either served in the Ottoman hierarchy or rebelled against the Ottoman Empire in times of instability and war. More importantly though, this paper provides a theoretical overview of how blurred the boundaries were between faithful and disloyal subjects of the Ottoman Empire at that time. It also emphasizes how Ottoman pragmatism permitted enough flexibility to accommodate empirical variation and retain strength for the empire to remain stable in the end.

In conclusion, this article offers us insights into the Ottoman interpretations of the insurgents and conformists in the mid-seventeenth century. Namely, the Ottoman administration of the time was encompassing to include and honor those who might have contributed to reconstruction and stability of the Ottoman state, which was much needed at that time. On the one hand, Katırcıoğlu's example clearly shows us that those who had first fought against the state and then somehow integrated into the Ottoman system had a better chance to keep their high position(s) within the state owing to having no intimate relation with Ottoman elites in Constantinople. Conversely, as it was the case in the example of Abaza, however, those who served as state officers from the very beginning had greater difficulties to maintain their seats for a long time substantially because of being members of certain elite units in the empire. On the other hand, the former were more than happy just to be accepted within the Ottoman state apparatus and did their best to stay there by exactly doing what had been told to them. Nevertheless, by being not only defenders of their own personal interests but also those of the community they belonged, the latter could be neither

easily pleased with any new employment nor simply delighted to retain their (previous) positions in the state. On balance, this paper deviates from the mainstream arguments of the Ottoman rebels and bandits, which have been adduced for the Ottoman seventeenth century.

Kaynaklar

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA)

- Bab-ı Asafi Mühimme Defterleri (A.{DVNSMHH.d.}): 116/892.
 Bab-ı Asafi Ruus Kalemi (A.{RSK.}): 1529.
 Cevdet Maliye (C.ML.): 430/17424.
 İbnülemin Maliye (İE.ML.): 11/985.
 Kamil Kepeci defterler (KK.d.): 217.
 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e.): 705/44; 778/39; 780/8.
 Yabancı Arşivler Bulgaristan Arşivi (YB.04.): 2/74.

Literatür

- Veli Baba Menakıbnamesi. Ed. Bedri Noyan. İstanbul: Can Yayınları, 1993.
 Akdağ, Mustafa. *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celalî İsyanları"*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.
 Aksu, Fehmi. "Kara Haydar Oğluna ve Katırcı Oğluna Dair Vesikalar I." *Ün Isparta Halkevi Mecmuası* 4. (1937): 601-603.
 ---. "Katırcı Oğluna Dair Vesikalar II." *Ün Isparta Halkevi Mecmuası* 4. (1937): 627-628.
 Aycibin, Zeynep. "Kâtib Çelebi: Fezleke I-II-III (Tahlil ve Metin)." Doktora, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007.
 Barkey, Karen. *Eşkiyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. Çev. Zeynep Altok. İstanbul: Türk Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
 Boyraz, Arslan. "Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa Devrinde (1069-1080) Vukuatı Tarihi (Transkripsiyon ve Değerlendirme)." Marmara Üniversitesi, 2002.
 Dağlıoğlu, Hikmet Turhan ve Nuri Katırcıoğlu. "Katırcıoğlu III." *Ün Isparta Halkevi Mecmuası* 3. (1936): 370-372.
 ---. "Katırcıoğlu Kimdir? II." *Ün Isparta Halkevi Mecmuası* 3. (1936): 356-357.
 Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt: 3*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972.
 Derin, Fahri Çetin. "Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâme'si (Tahlil ve Metin Tenkidi)." Doktora, İstanbul Üniversitesi, 1993.
 Erdem, Tahir. "Kara Haydaroğlu Mehmet I." *Ün Isparta Halkevi Mecmuası* 3. (1936): 358-359.
 Evliyâ Çelebi. *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit (2. Kitap: 2. Cilt)*. ed. Yücel Dağlı ve Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
 ---. *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul (1. Kitap: 1. Cilt)*. ed. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
 ---. *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne (1. Kitap: 3. Cilt)*. ed. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
 ---. *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne (2. Kitap: 3. Cilt)*. ed. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
 ---. *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Gümilcine-Kavala-Selânik-Tırhala-Atina-Mora-*

Navarin-Girit Adası-Hanya-Kandiye-Elbasan-Ohri-Tekirdağı (8. Kitap: 1. Cilt). Ed. Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

- . *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Gümilcine-Kavala-Selânik-Tırhala-Atina-Mora-Navarin-Girit Adası-Hanya-Kandiye-Elbasan-Ohri-Tekirdağı (8. Kitap: 2. Cilt)*. Ed. Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
 Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi II. Kitap*. ed. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998.
 Gökçek, Mehmet Fatih. "Behçetî Seyyid İbrahim Efendi "Tarih-i Sülâle-i Köprülü" (Transkripsiyon ve Tahlil)." Mastır, Marmara Üniversitesi, 2006.
 Gündoğdu, Birol. *Erken Modern Dönemde Osmanlıda İsyân Algısı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2023.
 Hobsbawm, Eric. *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries*. London: Manchester University Press, 1972.
 Hobsbawm, Eric. *Bandits*. Harmondsworth: Penguin Books, 1969.
 İlgürel, Mücteba. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
 ---. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
 İnalçık, Halil. *Encyclopedia of Islam*. Leiden: Brill, 1986.
 İzazade. *İsâ-zâde Târîhi (Metin ve Tahlil)*. Ed. Ziya Yılmaz. İstanbul: İstanbul Fethi Cemiyeti, 1996.
 Katırcıoğlu, Nuri ve Hikmet Turhan Dağlıoğlu. "Katırcı Oğlu I." *Ün Isparta Halkevi Mecmuası* 2. (1936): 331-334.
 Koçu, Reşad Ekrem. "Eşkiya İken Vezir Yapılan Katırcıoğlu." *Resimli Tarih Mecmuası* 24. (Aralık 1951): 1172-1174.
 Mehmed Halife. *Tarih-i Gilmânî*. Çev. Ömer Karayumak. İstanbul: Tercüman, 1975.
 Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî 1*. Çev. Seyit Ali Kahraman. ed. Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
 ---. *Sicill-i Osmanî 2*. Çev. Seyit Ali Kahraman. ed. Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
 ---. *Sicill-i Osmanî 4*. Ed. Nuri Akbayar. Çev. Seyit Ali Kahraman. Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul, 1996.
 Mühürdar Hasan Ağa. *Cevâhirü't-Tevârih*. Ed. Ebubekir Sıddık Yücel. Sivas: Asitan Kitap, 2013.
 Mustafa Nuri Paşa. *Netayicül Vukuat: Kurumlar ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi I-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1979.
 Naîmâ Mustafa Efendi. *Naîmâ Tarihi IV*. Çev. Zuhuri Danişman. İstanbul: Zuhuri Danişman Yayınevi, 1968.
 ---. *Naîmâ Tarihi V*. Çev. Zuhuri Danişman. İstanbul: Zuhuri Danişman Yayınevi, 1969.
 ---. *Naîmâ Tarihi VI*. Çev. Zuhuri Danişman. İstanbul: Zuhuri Danişman Yayınevi, 1969.
 Osman Dede bin Ali Erzurumi. *Cevâhirü't Tevârih*. İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe Tarih-Coğrafya Yazmaları. Esad Efendi (Süleymaniye Ktb.)
 Özkasap, Hande Nalan. "Tarih-i Nihâdî (152b-233a)." Mastır, Marmara Üniversitesi, 2004.
 Pul, Aysel. "Girit Savaşı ile İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlili (TTK Kütüphanesi'nde Bulunan Girid Fethi Tarihi Başlıklı Yazma)." Ankara Üniversitesi, 2004.
 Rycart, Paul. *The Turkish History, comprehending the origin of that nation, and the growth of the Othoman Empire, with the lives and conquests of tehir several kings and emperors Vol. II*. London: Isaac Cleave, 1701.
 Tuncer, Hafize. "Katırcı Oğlu Mehmed." *Mezuniyet Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi 1960-61.

- Türkal, Nazire Karaçay. "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695)." Marmara Üniversitesi, 2012.
- Uluçay, M. Çağatay. *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1944.
- Usta, Onur. "Celaliliğin Türkmen Cephesi: 17. yüzyıl Anadolu Kırsalında Türkmen Voyvodası ve Türkmenler." *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi* 33. (2012): 49-85.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi III/I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1951.
- Vanel. *Abrégé nouveau de l'histoire générale des Turcs: Où sont décrits les événements & les révolutions arrivées dans cette vaste monarchie, depuis son établissement jusqu'à present...* 3. Amsterdam: André de Hoogenhuysen, 1697.
- White, Sam. *The Climate of Rebellion in the Early Modern Ottoman Empire*. Cambridge, New York and Melbourne: Cambridge University Press, 2011.